

GOVERNMENT OF INDIA
ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF INDIA

CENTRAL
ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO. 9010

CALL No. Sa8 Km/Vya/K.V

SRIMANMAHABHARATAM

A NEW EDITION

MAINLY BASED ON

THE SOUTH INDIAN TEXTS,

With footnotes and Readings.

SAUPTIKAPARVA X.

SC10

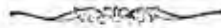
EDITED BY

T. R. KRISHNACHARYA & T. R. VYASACHARYA,

Proprietors, Madhva Vilas Book Depot, Kumbakonam.

Sa8Km

Vya/K.V.

A 3206

PRINTED AT THE
Javaji Dadaji's "Nirmaya-sagar" Press,

BOMBAY.

1907.

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.

Acc. No. - 901e.

Date..... 23-7-57

Call No. Sa 8 km

vya/K.V.

(Registered according to the Act XXV of 1867.)

[All rights reserved by the publisher.]

॥ श्रीः ॥

श्रीमन्महाभारतम् ।

सटिप्पणम् ।

सौप्तिकपर्व १०.

एतच्च

कुम्भघोणस्थेन श्रीमन्मध्वविलासपुस्तकालयाधिपतिना

टी. आर्. कृष्णाचार्येण टी. आर्. व्यासाचार्येण च

अनेकेषां विदुषां साहाय्येन दाक्षिणात्यबहुकोशानुसारेण

संशोध्य

मुंबापुर्यां

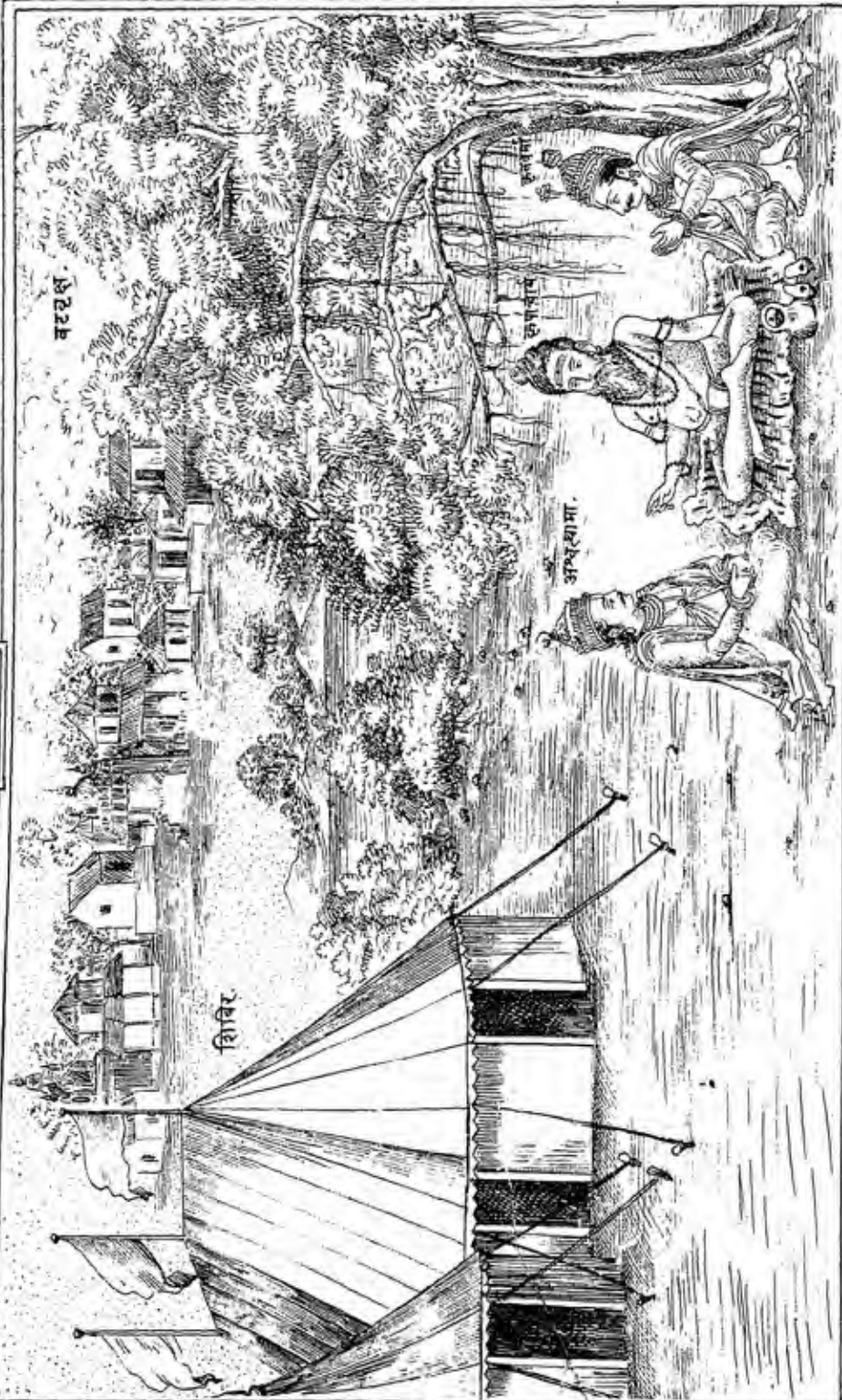
जावजी दादाजी इत्येतेषां निर्णयसागरमुद्रणयन्त्रे मुद्रयित्वा प्रकाशितम् ।

शाके १८२९ छ्वंगनामसंवत्सरे ।

इदं पुस्तकं १८६७ संख्याकराजनियमस्य २५ संख्याकविभागानुसारतो लेखारूढं
कृत्वास्य सर्वेऽधिकाराः प्रसिद्धिकर्त्रा स्वाधीना रक्षिताः ।

सौमिकपर्व

श्रीः ।

श्रीमन्महाभारतम् ।

सौप्तिकपर्व १० ।

प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

सञ्जयश्चतराष्ट्रयोः संलापः ॥ १ ॥ द्रौणिकृपकृतवर्मभिर्वनमध्यमेत्य न्यग्रोधस्थाधस्तादुपवेशनम् ॥ २ ॥ तत्र रात्रौ घूकेन बहुकाकवधर्शिना द्रौणिना तद्वस्वेनापि पाण्डववधनिर्धारणम् ॥ ३ ॥ ततः कृपकृतवर्माणौ समुद्रोध्य स्वकर्तव्यकथन-
प्रार्थना ॥ ४ ॥

श्रीवेदव्यासाय नमः ।

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् ।
देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ॥ १
सञ्जय उवाच ।
ततस्ते सहिताः सर्वे प्रयाता दक्षिणामुखाः ।
उपास्तमयवेलायां शिविराभ्याशमागताः ॥ १
विमुच्य वाहांस्त्वरिता भीताः समनुबोधनात् ।
गहनं देशमासाद्य प्रच्छन्ना न्यविशन्त ते ॥ २
सेनानिवेशमभितो नातिदूरमवस्थिताः ।
[निकृत्ता निशितैः शस्त्रैः समन्तात्क्षतविक्षताः ।]
दीर्घमुष्णं च निःश्वस्य पाण्डवानन्वचिन्तयन् ॥ ३
श्रुत्वा च निनदं घोरं पाण्डवानां जयैषिणाम् ।
अनुसारभयाद्भीताः प्राञ्जुखाः प्राद्रवन्पुनः ॥ ४
ते मुहूर्तात्ततो गत्वा श्रान्तवाहा पिपासिताः ।
नामृष्यन्त महेष्वासाः क्रोधामर्षवशंगताः ॥ ५
राज्ञो वधेन संतप्ता मुहूर्तं समवस्थिताः ॥ ६
धृतराष्ट्र उवाच ।
अश्रद्धेयमिदं कर्म कृतं भीमेन सञ्जय ।

यत्स नागायुतप्राणः पुत्रो मम निपातितः ॥ ७
अवध्यः सर्वभूतानां वज्रसंहननो युवा ।
पाण्डवैः समरे पुत्रो निहतो मम सञ्जय ॥ ८
न दिष्टमभ्यतिक्रान्तुं शक्यं गावल्गणे नरैः ।
यत्समेत्य रणे पार्थैः पुत्रो मम निपातितः ॥ ९
अद्रिसारमयं नूनं हृदयं मम सञ्जय ।
हतं पुत्रशतं श्रुत्वा यन्न दीर्णं सहस्रधा ॥ १०
कथं हि वृद्धमिथुनं हतपुत्रं भविष्यति ।
न ह्यहं पाण्डुपुत्रस्य विषये वस्तुमुत्सहे ॥ ११
कथं राज्ञः पिता भूत्वा स्वयं राजा च सञ्जय ।
प्रेष्यभूतः प्रवर्तेयं पाण्डवेयस्य शासनात् ॥ १२
प्रभुज्य पृथिवीं सर्वां स्थिता मूर्धनि सञ्जय ।
कथमद्य भविष्यामि प्रेष्यभूतो दुरन्तकृत् ॥ १३
कथं भीमस्य वाक्यानि श्रोतुं शक्यामि सञ्जय ।
येन पुत्रशतं पूर्णमेकेन निहतं मम ॥ १४
कृतं सत्यं वचस्तस्य विदुरस्य महात्मनः ।
अकुर्वता वचस्तस्य मम पुत्रेण सञ्जय ॥ १५
अधर्मेण हते तात पुत्रे दुर्योधने मम ।
कृतवर्मा कृपो द्रौणिः किमकुर्वत सञ्जय ॥ १६

ततः दुर्योधनेन सेनापत्येऽश्वत्थान्नोऽभिषेकानन्तरं ते अश्व-
त्थामकृपाचार्यकृतवर्माणः ॥ १ ॥ शिविरनिकटस्थं देशं आ-
साद्य वाहान्विमुच्य न्यविशन्तेति योजना ॥ २ ॥ अनुसारः

पृष्ठगमनम् । प्राद्रवन्निति पुनर्वाहान्वोजयित्वेति गम्यते ॥ ४ ॥
राज्ञो दुर्योधनस्य ॥ ६ ॥

सञ्जय उवाच ।
 गत्वा तु तावका राजन्नातिदूरं मनस्विनः ।
 अपश्यन्त वनं घोरं नानाद्रुमलतावृतम् ॥ १७
 ते सुहूर्तं तु विश्रम्य लब्धतोयैर्हयोत्तमैः ।
 सूर्यास्तमयवेलायां कौरवेयस्य शासनात् ॥ १८
 नानामृगगणैर्जुष्टं नानापक्षिमिराकुलम् ।
 नानाद्रुमलताच्छन्नं नानाव्यालनिषेवितम् ॥ १९
 नानातोयसमाकीर्णैस्तटाकैरुपशोभितम् ।
 पद्मिनीशतसंछन्नं नीलोत्पलसमायुतम् ॥ २०
 प्रविश्य तद्वनं घोरं वीक्षमाणाः समन्ततः ।
 शाखासहस्रसंछन्नं न्यग्रोधं दृदृशुस्ततः ॥ २१
 उपेत्य तु तदा राजन्यग्रोधं ते महारथाः ।
 दृदृशुर्द्विपदां श्रेष्ठाः श्रेष्ठं तं वै वनस्पतिम् ॥ २२
 तेऽवतीर्य रथेभ्यश्च विप्रमुच्य च वाजिनः ।
 उपस्पृश्य यथान्यायं सन्ध्यामन्वासत प्रभो ॥ २३
 ततोऽस्तं पर्वतश्रेष्ठमनुप्राप्ते दिवाकरे ।
 सर्वस्य जगतो धात्री शर्वरी प्रत्यपद्यत ॥ २४
 ग्रहनक्षत्रताराभिः प्रकीर्णाभिरलंकृतम् ।
 नभोऽंशुकमिवाभाति प्रेक्षणीयं समन्ततः ॥ २५
 इच्छया ते प्रवल्गन्ति ये सत्त्वा रात्रिचारिणः ।
 दिवाचराश्च ये सत्त्वास्ते निद्रावशमागताः ॥ २६
 रात्रिचराणां सत्त्वानां निनादोऽभूत्सुदारुणः ।
 ऋग्व्यादाश्च प्रमुदिता घोरा प्राप्ता च शर्वरी ॥ २७
 तस्मिन्नात्रिमुखे घोरे दुःखशोकसमन्विताः ।
 कृतवर्मा कृपो द्रौणिरूपोपविविशुः समम् ॥ २८
 उपोपविष्टाः शोचन्तो न्यग्रोधस्य समीपतः ।
 तमेवार्थमतिक्रान्तं कुरुपाण्डवयोः क्षयम् ॥ २९
 निद्रया च परीताङ्गा निषेदुर्धरणीतले ।
 श्रमेण सुदृढं युक्ता विक्षता विविधैः शरैः ॥ ३०
 ततो निद्रावशं प्राप्तौ कृपभोजौ महाबलौ ।
 सुखोचितावदुःखाहौ निषण्णौ धरणीतले ॥ ३१
 तौ तु सुप्तौ महाराज तस्मिन्देशे महारथौ ।
 [महार्हशयनोपेतौ भूमावेव ह्यनाथवत् ॥] ३२

नानापुष्पोपशोभितमिति झ. पाठः ॥ २० ॥ अन्वासत उपासित-
 वन्तः ॥ २३ ॥ अंशुकं बलम् ॥ २५ ॥ शयनोपेतौ प्रागिति

क्रोधामर्षवशं प्राप्तो द्रोणपुत्रस्तु भारत ।
 न वै स स जगामाथ निद्रां सर्प इव श्वसन् ॥ ३३
 न लेभे स तु निद्रां वै दह्यमानोऽतिमन्युना ।
 वीक्षां चक्रे महाबाहुस्तद्वनं घोरदर्शनम् ॥ ३४
 वीक्षमाणो वनोद्देशं नानासत्वैर्निषेवितम् ।
 अपश्यत महाबाहुर्न्यग्रोधं वायसावृतम् ॥ ३५
 तत्र काकसहस्राणि तां निशां पर्यणामयन् ।
 सुखं स्वपन्तः कौरव्य पृथक्पृथक्गुपाश्रयाः ॥ ३६
 सुप्तेषु तेषु काकेषु विस्रब्धेषु समन्ततः ।
 सोऽपश्यत्सहसा यान्तमुल्लङ्कं घोरदर्शनम् ॥ ३७
 महास्वनं महाकायं हर्यक्षं बभ्रुपिङ्गलम् ।
 सुतीक्ष्णघोणानखरं सुपर्णमिव वेगितम् ॥ ३८
 सोऽथ शब्दं मृदुं कृत्वा लीयमान इवाण्डजः ।
 न्यग्रोधस्य ततः शाखां पातयामास भारत ॥ ३९
 संनिपत्य तु शाखायां न्यग्रोधस्य विहंगमः ।
 सुप्ताञ्जघान विस्रब्धान्वायसान्वायसान्तकः ॥ ४०
 केषांचिदच्छिनत्पक्षाञ्छिरांसि च चकर्त ह ।
 चरणांश्चैव केषांचिद्भ्रमञ्ज चरणायुधः ॥ ४१
 क्षणेनान्नत्स बलवान्येऽस्य दृष्टिपथे स्थिताः ॥ ४२
 तेषां शरीरावयवैः शरीरैश्च विशांपते ।
 न्यग्रोधमण्डलं सर्वं संछन्नं पर्वतोपमम् ॥ ४३
 तांस्तु हत्वा ततः काकान्कौशिको मुदितोऽभवत् ।
 प्रतिकृत्य यथाकामं शत्रूणां शत्रुमूदनः ॥ ४४
 तद्दृष्ट्वा तादृशं कर्म कौशिकेन कृतं निशि ।
 तद्भावे कृतसंकल्पो द्रौणिरकोऽन्वचिन्तयत् ॥ ४५
 उपदेशः कृतोऽनेन पक्षिणा मम संयुगे ।
 शत्रूणां क्षपणं युक्तं प्राप्तः कालश्च मे मतः ॥ ४६
 नाद्य शक्यं मया हन्तुं पाण्डवा जितकाशिनः ।
 बलवन्तः कृतोत्साहा लब्धलक्षाः प्रहारिणः ॥ ४७
 राज्ञः सकाशे तेषां च प्रतिज्ञातो वधो मया ।
 पतङ्गाग्निसमां वृत्तिमास्थायान्मविनाशिनीम् ॥ ४८
 न्यायतो युध्यमानस्य प्राणत्यागो न संशयः ।
 छन्नना तु भवेत्सिद्धिः शत्रूणां च क्षयो महान् ॥ ४९

शेषः ॥ ३२ ॥ पर्यणामयन् परिणीतवन्त आसन् ॥ ३६ ॥ हर्यक्षं
 हरिन्मणिभलोचनम् । घोणा नासा ॥ ३८ ॥ प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

तत्र संशयितादर्थाद्योऽर्थो निःसंशयो भवेत् ।
 तं जना बहुमन्यन्ते येऽर्थशास्त्रविशारदाः ॥ ५०
 यच्चाप्यत्र भवेत्कार्यं गहितं लोकनिन्दितम् ।
 कर्तव्यं तन्मनुष्येण क्षत्रधर्मेण वर्तता ॥ ५१
 निन्दितानि च कर्माणि कुत्सितानि पदेपदे ।
 सोपधानि कृतान्येव पाण्डवैरकृतात्मभिः ॥ ५२
 अस्मिन्नर्थे पुरा गीताः श्रूयन्ते धर्मवित्तमैः ।
 श्लोका न्यायमवेक्ष्यस्त्वत्तार्थास्तच्चदर्शिभिः ५३
 परिश्रान्ते विदीर्णे वा भुञ्जाने वाऽपि शत्रुभिः ।
 प्रस्थाने वा प्रवेशे वा प्रहर्तव्यं रिपोर्वलम् ॥ ५४
 निद्रार्तमर्थरात्रे च तथा नष्टप्रणायकम् ।
 भिन्नयोधं बलं यच्च द्विधा युक्तं च यद्भवेत् ॥ ५५
 इत्येवं निश्चयं चक्रे सुप्तानां निशि मारणे ।
 पाण्डूनां सह पाञ्चालैर्द्रोणपुत्रः प्रतापवान् ॥ ५६
 स क्रूरां मतिमास्थाय विनिश्चित्य मुहुर्मुहुः ।
 सुप्तौ प्राबोधयत्तौ तु मातुलं भोजमेव च ॥ ५७
 तौ प्रबुद्धौ महात्मानौ कृपभोजौ महाबलौ ।
 नोत्तरं प्रतिपद्येतां तत्र युक्तं द्विया वृत्तौ ॥ ५८
 स मुहूर्तमिव ध्यात्वा तावुभौ वाक्यमब्रवीत् ॥ ५९
 हतो दुर्योधनो राजा एकवीरो महाबलः ।
 यस्वार्थे वैरमस्माभिरासक्तं पाण्डवैः सह ॥ ६०

एकाकी बहुभिः क्षुद्रैराहवे शुद्धविक्रमः ।
 पातितो भीमसेनेन एकादशचमूपतिः ॥ ६१
 वृकोदरेण क्षुद्रेण सुनृशंसमिदं कृतम् ।
 मूर्धाभिपिक्तस्य शिरः पादेन परिमृद्रता ॥ ६२
 विनर्दन्ति च पाञ्चालाः क्ष्वेलन्ति च हसन्ति च ।
 धमन्ति शङ्खाञ्जशतशो हृष्टा घ्नन्ति च दुन्दुभीन् ॥ ६३
 वादित्रघोषस्तुमुलो विमिश्रः शङ्खनिःस्वनैः ।
 अनिलेनेरितो घोरो दिशः पूरयतीव ह ॥ ६४
 अश्वानां हेषमाणानां गजानां चैव वृंहताम् ।
 सिंहनादश्च शूराणां श्रूयते सुमहानयम् ॥ ६५
 दिशं प्राचीं समाश्रित्य हृष्टानां गच्छतां भृशम् ।
 रथनेमिस्वनाश्चैव श्रूयन्ते रोमहर्षणाः ॥ ६६
 पाण्डवैर्धार्तराष्ट्राणां यदिदं कदनं कृतम् ।
 वयमेव त्रयः शिष्टा अस्मिन्महति वैशसे ॥ ६७
 केचिन्नागशतप्राणाः केचित्सर्वास्त्रकोविदाः ।
 निहताः पाण्डवैर्यस्मिन्मन्ये कालस्य पर्ययम् ॥ ६८
 एवमेतेन भाव्यं हि नूनं कार्येण तत्त्वतः ।
 यथा ह्यस्येदृशी निष्ठा कृते यत्नेऽपि दुष्करे ॥ ६९
 भवतोस्तु यदि प्रज्ञा न मोहादपचीयते ।
 व्यसनोऽस्मिन्महत्यर्थे यन्नः श्रेयस्तदुच्यताम् ॥ ७०

॥ इति श्रीमन्महाभारते सौप्तिकपर्वणि प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

कृपेण द्रोणिंप्रति कर्तव्योपदेशः ॥ १ ॥

कृप उवाच ।
 श्रुतं ते वचनं सर्वं हेतुयुक्तं मया विभो ।
 ममापि तु वचः किञ्चिच्छृणुष्वद्य महाभुज ॥ १
 आवद्धा मानुषाः सर्वे निवद्धाः कर्मणोर्द्वयोः ।
 दैवे पुरुषकारे च परं ताभ्यां न विद्यते ॥ २
 न हि दैवेन सिध्यन्ति कार्याण्येकेन सत्तम ।
 न चापि कर्मणैकेन द्वाभ्यां सिद्धिस्तु योगतः ॥ ३

दैवे आसमन्तात् बद्धाः पुरुषकारे निहीनतया बद्धाः । तेन
 दैवं प्रधानं पुरुषकार उपसर्जनमित्युक्तं भवति । आरम्भा

ताभ्यामुभाभ्यां सर्वार्था निवद्धा अधमोत्तमाः ।
 प्रवृत्ताश्चैव दृश्यन्ते निवृत्ताश्चैव सर्वशः ॥ ४
 पर्जन्यः पर्वते वर्षन्किनु साधयते फलम् ।
 कृष्टे क्षेत्रे तथा वर्षन्कि न साधयते फलम् ॥ ५
 उत्थानं चापि दैवस्य ह्यनुत्थानं च दैवतम् ।
 व्यर्थं भवति सर्वत्र पूर्वस्तत्र विनिश्चयः ॥ ६
 सुवृष्टे च यथा देवे सम्यक् क्षेत्रे च कर्षिते ।

मानुषाः सर्वे इति क. पाठः ॥२॥ उत्थानमिति । दैवस्य प्रधान-
 स्योत्थानं पुरुषकारो व्यर्थं भवति तथाऽनुत्थानमुत्थानहीनं

वीजं महागुणं भूयात्तथा सिद्धिर्हि मानुषी ॥ ७
 तयोदैवं तु दुश्चिन्त्यं स्ववशेनैव वर्तते ।
 प्राज्ञाः पुरुषकारे तु वर्तन्ते दैवमास्थिताः ॥ ८
 ताभ्यां सर्वे हि कार्यार्था मनुष्याणां नरर्षभ ।
 विचेष्टन्तः स दृश्यन्ते निवृत्तास्तु तथैव च ॥ ९
 कृतः पुरुषकारश्च सोऽपि दैवेन सिध्यति ।
 तथास्य कर्मणः कर्तुरभिनिर्वर्तते फलम् ॥ १०
 उत्थानं च मनुष्याणां दक्षाणां दैववर्जितम् ।
 अफलं दृश्यते लोके सम्यगप्युपपादितम् ॥ ११
 तत्रालसा मनुष्याणां ये भवन्त्यमनस्विनः ।
 उत्थानं ते विगर्हन्ति प्राज्ञानां तन्न रोचते ॥ १२
 प्रायशो हि कृतं कर्म नाफलं दृश्यते भुवि ।
 अकृत्वा च पुनर्दुःखं कर्म पश्येन्महाफलम् ॥ १३
 चेष्टामकुर्वन्नभते यदि किञ्चिद्दृच्छया ।
 यो वा न लभते कृत्वा दुर्दशीं तावुभावपि ॥ १४
 शक्नोति जीवितुं दक्षो नालसः सुखमेधते ।
 दृश्यन्ते जीवलोकेऽस्मिन्दक्षाः प्रायो हितैषिणः ॥ १५
 यदि दक्षः समारम्भात्कर्मणो नाश्रुते फलम् ।
 नास्य वाच्यं भवेत्किञ्चिद्व्यव्यं वाऽधिगच्छति ॥ १६
 नाकृत्वा कर्म लोके हि फलं विन्दति कर्हिचित् ।
 स तु वक्तव्यतां याति द्वेष्यो भवति भूयशः ॥ १७
 एवमेतदनादृत्य वर्तते यस्त्वतोऽन्यथा ।
 स करोत्यात्मनोऽनर्थानेष बुद्धिमतां नयः ॥ १८
 हीनं पुरुषकारेण यदि दैवेन वा पुनः ।
 कारणाभ्यामथैताभ्यामुत्थानमफलं भवेत् ॥ १९
 हीनं पुरुषकारेण कर्म त्विह न सिध्यति ॥ २०
 दैवतेभ्यो नमस्कृत्य यस्त्वर्थान्सम्यगीहते ।
 दक्षो दाक्षिण्यसंपन्नो न स मोघैर्विहन्यते ॥ २१

सम्यगीहा पुनरियं यो बृद्धानुपसेवते ।
 आपृच्छति च यच्छ्रेयः करोति च हितं वचः ॥ २२
 उत्थायोत्थाय हि सदा प्रष्टव्या बृद्धसंमताः ।
 ते स योगे परं मूलं तन्मूला सिद्धिरुच्यते ॥ २३
 बृद्धानां वचनं श्रुत्वा योऽभ्युत्थानं प्रयोजयेत् ।
 उत्थानस्य फलं सम्यक्तदा स लभतेऽचिरात् ॥ २४
 रागात्क्रोधाद्भयाद्भोभाद्योऽर्थानीहेत मानवः ।
 अनीशश्चावमानी च स शीघ्रं भ्रश्यते श्रियः ॥ २५
 सोयं दुर्योधनेनार्थो लुब्धेनादीर्घदर्शिना ।
 असमर्थः समारब्धो मूढत्वादविचिन्तितः ॥ २६
 हितबुद्धीननादृत्य संमन्यासाधुभिः सह ।
 वार्यमाणोऽकरोद्वैरं पाण्डवैर्गुणवचरैः ॥ २७
 पूर्वमप्यतिदुःशीलो न धैर्यं कर्तुमर्हति ।
 तपत्यर्थे विपन्ने हि मित्राणां न कृतं वचः ॥ २८
 अनुवर्तामहे यत्तु तं वयं पापपूरुषम् ।
 अस्मानप्यनयस्तस्मात्प्राप्तोऽयं दारुणो महान् ॥ २९
 अनेन तु ममाद्यापि व्यसनेनोपतापिता ।
 बुद्धिश्चिन्तयते किञ्चित्स्वं श्रेयो नावबुध्यते ॥ ३०
 मुह्यता तु मनुष्येण प्रष्टव्याः सुहृदो जनाः ।
 तत्रास्य बुद्धिर्विनयस्तत्र श्रेयश्च पश्यति ॥ ३१
 ततोऽस्य मूलं कार्याणां बुद्ध्या निश्चित्य वै बुधाः ।
 तेऽत्र पृष्टा यथा ब्रूयुस्तर्कतव्यं तथा भवेत् ॥ ३२
 ते वयं धृतराष्ट्रं च गान्धारीं च यशस्विनीम् ।
 उपपृच्छामहे गत्वा विदुरं च महामतिम् ॥ ३३
 ते पृष्टास्तु वदेयुर्यच्छ्रेयो नः समनन्तरम् ।
 तदस्माभिः पुनः कार्यमिति मे नैष्टिकी मतिः ॥ ३४
 अनारम्भाच्च कार्याणां नार्थः संपद्यते क्वचित् ॥ ३५

दैवमपि व्यर्थमिति पक्षद्वयं सर्वत्र व्यवस्यति तत्र पूर्वैव पक्षः
 श्रेयानित्यर्थः ॥ ६ ॥ विचेष्टन्तः प्रवृत्ता दृश्यन्ते लोकदृष्ट्ये-
 त्यर्थः ॥ ९ ॥ कर्माकृत्वा दुःखं पश्येदित्यपि प्रायशोऽस्ति ॥ १३ ॥
 दुर्दशीं दुर्लभौ ॥ १४ ॥ स्वर्गं चास्याधिगच्छतीति छ. पाठः । तत्र
 अस्य कर्मणः स्पर्शं लोकस्य संबन्धं चाधिगच्छति लोकप्रियः
 स्यादित्यर्थः ॥ १६ ॥ अकृत्वा कर्म यो लोके फलं वि-

न्दति धिष्ठित इति झ. पाठः । तत्र अदक्षस्तु परप्रयत्नाजितेन
 जीवन्नपि भोक्तुमेवायं समर्थो नार्जयितुमिति निन्द्यत इति भावः ॥
 ॥ १७ ॥ एतत् दैवदाक्ष्ययोः साहित्यम् । अन्यथा तयोरन्य-
 तरालम्बनेन ॥ १८ ॥ योगे अलब्धलाभे ॥ २३ ॥ अनीशः
 अजितचित्तः । अवमानी परमवजानन् ॥ २५ ॥ द्वितीयोऽ-
 ध्यायः ॥ २ ॥

कृते पुरुषकारे तु येषां कार्यं न सिध्यति । | दैवेनोपहृतास्ते तु नात्र कार्या विचारणा ॥ ३६
॥ इति श्रीमन्महाभारते सौप्तिकपर्वणि द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

द्रौणिना कृपवचनमनादस्य कृपकृतवर्मणोः पुरतः निशि प्रसुप्तपाण्डुपाञ्चालहननप्रतिज्ञानम् ॥ १ ॥

सञ्जय उवाच ।
कृपस्य वचनं श्रुत्वा धर्मार्थसहितं शुभम् ।
अश्वत्थामा महाराज दुःखशोकसमन्वितः ॥ १
दह्यमानस्तु शोकेन प्रदीप्तेनाग्निना यथा ।
क्रूरं मनस्ततः कृत्वा तावुभौ प्रत्यभापत ॥ २
पुरुषेपुरुषे बुद्धिर्याया भवति शोभना ।
तुष्यन्ति च पृथक्सर्वे प्रज्ञया ते स्वयास्वया ॥ ३
सर्वो हि मन्यते लोक आत्मानं बुद्धिमत्तरम् ।
सर्वस्वात्मा बहुमतः सर्वोत्मानं प्रशंसति ॥ ४
सर्वस्य हि स्वका प्रज्ञा साधुवादे प्रतिष्ठिता ।
परबुद्धिं च निन्दन्ति स्वां प्रशंसन्ति चासकृत् ॥ ५
कारणान्तरयोगेन येषां संवदते मतिः ।
तेऽन्योन्येन च तुष्यन्ति बहुमन्यन्ति चासकृत् ६
तस्यैव तु मनुष्यस्य सासा बुद्धिस्तदातदा ।
कालयोगे विपर्यासं प्राप्यान्योन्यं विपद्यते ॥ ७
अनित्यत्वाच्च चित्तानां मनुष्याणां विशेषतः ।
चित्तवैकल्यमासाद्य सासा बुद्धिः प्रजायते ॥ ८
यथा हि वैद्यः कुशलो ज्ञात्वा व्याधिं यथाविधि ।
भैषज्यं कुरुते योगात्प्रशमार्थमिति प्रभो ॥ ९
एवं कार्यस्य योगार्थं बुद्धिं कुर्वन्ति मानवाः ।
प्रज्ञया च स्वया युक्त्या तां च गृह्णन्ति वै बुधाः १०
अन्यया यौवने बाल्ये बुद्ध्या भवति मोहितः ।
मध्येऽन्यया जरायां तु सोन्यां रोचयते मतिम् ११
व्यसनं वा महाघोरं समृद्धिं चापि तादृशीम् ।

अवाप्य पुरुषो भोज कुरुते बुद्धिवैकृतम् ॥ १२
एकस्मिन्नेव पुरुषे सासा बुद्धिस्तदातदा ।
भवत्यनित्या प्रज्ञा हि सा तस्यैव न रोचते ॥ १३
निश्चित्य तु यथाप्रज्ञं यां मतिं साधु पश्यति ।
तथा प्रकुरुते भावं सा तस्योद्योगकारिका ॥ १४
सर्वो हि पुरुषो भोज साध्वेतदिति निश्चितः ।
कर्तुमारभते प्रीतिं मरणादिषु कर्मसु ॥ १५
सर्वे हि युक्तां विज्ञाय प्रज्ञां वापि स्वकां नराः ।
चेष्टन्ते विविधां चेष्टां हितमित्येव जानते ॥ १६
उपजाता व्यसनजा येयमद्य मतिर्मम ।
युवयोस्तां प्रवक्ष्यामि सर्वेषां शोकनाशिनीम् १७
प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा कर्म तासु विधाय च ।
वर्णवर्णे समाधत्त ह्येकैकं गुणवत्तरम् ॥ १८
ब्राह्मणे वेदमग्र्यं तु क्षत्रिये तेज उत्तमम् ।
दाक्ष्यं वैश्ये च शूद्रे च सर्ववर्णानुकूलताम् ॥ १९
अदान्तो ब्राह्मणोऽसाधुनिस्तेजाः क्षत्रियो मृतः ।
अदक्षो निन्द्यते वैश्यः शूद्रश्च प्रतिकूलवान् ॥ २०
सोऽसि जातः कुले श्रेष्ठे ब्राह्मणैरभिपूजिते ।
मन्दभाग्यतयाऽस्म्येतं क्षत्रधर्ममनुष्ठितः ॥ २१
क्षत्रधर्मं विदित्वाऽहं यदि ब्राह्मण्यमाश्रितः ।
प्रकरिष्ये महत्कर्म न मे तत्साधुसंमतम् ॥ २२
धारयित्वा धनुर्दिव्यं दिव्यान्यस्त्राणि चाहवे ।
पितरं निहतं दृष्ट्वा किंनु वक्ष्यामि संसदि ॥ २३
सोऽहमद्य यथाकामं क्षत्रधर्ममवाप्य च ।

सर्वोत्मानमित्यत्र सर्वः आत्मानमिति च्छेदः । संधिरार्थः
॥ ४ ॥ योगे येषां समा गतिरिति ज्ञ. पाठः । तत्र योगे समु-
दाये इत्यर्थः ॥ ६ ॥ तां च निन्दन्ति मानवा इति ज्ञ. पाठः
॥ १० ॥ हे भोज हे कृतवर्मन् । एकमेव संबोधयन् कृपस्य

वचसि अनादरं सूचयति ॥ १२ ॥ भवत्यकृतबुद्धिर्वादिति ज्ञ.
पाठः । तत्र अकृतधर्मत्वान् अवसरानुरोधत् । इदानीं मम
शान्तिबुद्धिर्न रोचते इत्यर्थः ॥ १३ ॥ क्षत्रियोऽधम इति ज्ञ
पाठः ॥ २० ॥ विदित्वा आश्रित्य ॥ २२ ॥

गन्ताऽस्मि पदवीं राज्ञः पितुश्चापि महात्मनः २४
 अद्य स्वप्स्यन्ति पाञ्चाला विश्वस्ता जितकाशिनः ।
 विमुक्तयुग्यकवचा हर्षेण च समन्विताः ।
 वयं जिता मताश्चैषां श्रान्ता व्यायामकशीताः २५
 तेषां निशि प्रसुप्तानां सुस्थानां शिविरे स्वके ।
 अवस्कन्दं करिष्यामि शिविरस्याद्य दुष्करम् ॥ २६
 तानवस्कन्द्य शिविरे प्रेतभूतानचेतसः ।
 सूदयिष्यामि विक्रम्य मघवानिव दानवान् ॥ २७
 अद्य तान्सहितान्सर्वान्धृष्टद्युम्नपुरोगमान् ।
 सूदयिष्यामि विक्रम्य कक्षं दीप्त इवानलः ॥ २८
 निहत्य चैव पाञ्चालाञ्शान्तिं लब्धाऽस्मि सत्तम ॥
 पाञ्चालेषु चरिष्यामि सूदयन्नद्य संयुगे ।
 पिनाकपाणिः संकुद्धः स्वयं रुद्रः पशुष्विव ॥ ३०

अद्याहं सर्वपाञ्चालान्निकृत्या च निकृष्य च ।
 अर्दयिष्यामि संहृष्टो रणे पाण्डुसुतांस्तथा ।
 'सूदयिष्यामि संकुद्धः पशुनिव पिनाकधृत् ॥' ३१
 अद्याहं सर्वपाञ्चालैः कृत्वा भूमिं शरीरिणीम् ।
 प्रहृत्यैकेन शस्त्रेण भविष्याम्यनृणः पितुः ॥ ३२
 दुर्योधनस्य कर्णस्य भीष्मसैन्धवयोरपि ।
 गमिष्यामि निशावेलां पदवीमद्य दुर्गमाम् ॥ ३३
 अद्य पाञ्चालराजस्य धृष्टद्युम्नस्य वै निशि ।
 विरात्रे प्रमथिष्यामि पशोरिव शिरो बलात् ॥ ३४
 अद्य पाञ्चालपाण्डूनां शयितानां शिरो निशि ।
 खड्गेन निशितेनाजौ प्रमथिष्यामि गौतम ॥ ३५
 अद्य पाञ्चालसेनां तां निहत्य निशि सौप्तिके ।
 कृतकृत्यः सुखी चैव भविष्यामि महामते ॥ ३६

॥ इति श्रीमन्महाभारते सौप्तिकपर्वणि तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

द्रौणिकृपयोः संवादः ॥ १ ॥

कृप उवाच ।
 दिष्ट्या ते प्रतिकर्तव्ये मतिर्जातेयमच्युत ।
 न त्वां वारयितुं शक्तो वज्रपाणिरपि स्वयम् ॥ १
 अनुयास्यावहे त्वां तु प्रभाते सहिताबुभौ ।
 अद्य रात्रौ विश्रमस्व विमुक्तकवचध्वजः ॥ २
 अहं त्वामनुयास्यामि कृतवर्मा च सात्वतः ।
 परानभिमुखं यान्तं रथावास्थाय दंशितौ ॥ ३
 आवाभ्यां सहितः शत्रूञ्चो निहन्ता समागमे ।
 विक्रम्य रथिनां श्रेष्ठ पाञ्चालान्सपदानुगान् ॥ ४
 शक्तस्त्वमसि विक्रम्य विश्रमस्व निशामिमाम् ।
 चिरं ते जाग्रतस्तात स्वप तावन्निशामिमाम् ॥ ५
 विश्रान्तश्च विनिद्रश्च स्वस्थचित्तश्च मानद ।
 समेत्य समरे शत्रून्वधिष्यसि न संशयः ॥ ६
 न हि त्वां रथिनां श्रेष्ठं प्रगृहीतवरायुधम् ।
 जेतुमुत्सहते कश्चिदपि देवेषु पावकिः ॥ ७

कृपेण सहितं यान्तं गुप्तं च कृतवर्मणा ।
 को द्रौणिं युधि संरब्धं योधयेदपि देवराट् ॥ ८
 ते वयं निशि विश्रान्ता विनिद्रा विगतज्वराः ।
 प्रभातायां रजन्यां वै निहनिष्याम शात्रवान् ॥ ९
 तव ह्यस्त्राणि दिव्यानि मम चैव न संशयः ।
 सात्वतोपि महेष्वासो नित्यं युद्धेषु कोविदः ॥ १०
 ते वयं सहितास्तात सर्वाञ्शत्रून्समागतान् ।
 प्रसह्य समरे हत्वा प्रीतिं प्राप्स्याम पुष्कलाम् ॥ ११
 विश्रमस्व त्वमव्यग्रः स्वप चेमां निशां सुखम् ।
 अहं च कृतवर्मा च प्रभाते त्वां नरोत्तमम् ॥ १२
 अनुयास्याव सहितौ धन्विनौ परतापनौ ।
 रथिनं त्वरया यान्तं रथमास्थाय दंशितौ ॥ १३
 स गत्वा शिविरं तेषां नाम विश्राव्य चाहवे ।
 ततः कर्ताऽसि शत्रूणां युध्यतां कदनं महत् ॥ १४
 कृत्वा च कदनं तेषां प्रभाते विमलेऽहनि ।

गन्तास्मि गमिष्यामि । पदवीं आनृष्यम् ॥ २४ ॥ गमयि-
 ष्यामि पाञ्चालान्पदवीमद्य दुर्गमामिति. झ. पाठः ॥ ३३ ॥

तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

निहन्ता निहनिष्यसि ॥ ४ ॥

विहरस्व यथा शक्रः सृदयित्वा महासुरान् ॥ १५
 त्वं हि शक्तो रणे जेतुं पाञ्चालानां वरुथिनीम् ।
 दैत्यसेनामिव क्रुद्धः सर्वदानवसूदनः ॥ १६
 मया त्वां सहितं सङ्घे गुप्तं च कृतवर्मणा ।
 न सहेत विभुः साक्षाद्भ्रपाणिरपि स्वयम् ॥ १७
 न चाहं समरे तात कृतवर्मा न चैव हि ।
 अनिर्जित्य रणे पाण्डूनपयास्यामि कर्हिचित् ॥ १८
 हत्वा च समरे क्षुद्रान्पाञ्चालान्पाण्डुभिः सह ।
 निवर्तिष्यामहे सर्वे हता वा स्वर्गगा वयम् ॥ १९
 सर्वोपायैः सहायास्ते प्रभाते वयमाहवे ।
 सत्यमेतन्महाबाहो अब्रवीमि तवानघ ॥ २०
 एवमुक्तस्ततो द्रौणिर्मातुलेन हितं वचः ।
 अब्रवीन्मातुलं राजन्क्रोधादुद्धृत्य लोचने ॥ २१
 आतुरस्य कुतो निद्रा नरस्यामर्षितस्य च ।
 अर्थोश्चिन्तयतश्चापि कामयानस्य वा पुनः ॥ २२
 तदिदं समनुप्राप्तं पश्य मेऽद्य चतुष्टयम् ।
 यस्य भागश्चतुर्थो मे स्वप्नमहाय नाशयेत् ॥ २३
 किं नाम दुःखं लोकेऽस्मिन्पितुर्वधमनुस्मरन् ।
 हृदयं निर्दहन्मेऽद्य रात्र्यहानि न शाम्यति ॥ २४
 यथा च निहतः पापैः पिता मम विशेषतः ।
 प्रत्यक्षमपि ते सर्वे तन्मे मर्माणि कृन्तति ॥ २५

कथं हि मादृशो लोके मुहूर्तमपि जीवति ।
 द्रोणहन्तेति यद्वाचः पाञ्चालानां शृणोम्यहम् २६
 धृष्टद्युम्नमहत्वा तु नाहं जीवितुमुत्सहे ।
 स मे पितुर्वधाद्बन्धुः पाञ्चाला ये च संगताः २७
 विलापो भग्नसक्थस्य यस्तु राज्ञो मया श्रुतः ।
 स पुनर्हृदयं कस्य क्रूरस्यापि न निर्दहेत् ॥ २८
 कस्य ह्यकरुणस्यापि नेत्राभ्यामश्रु नात्रजेत् ।
 नृपतेर्भग्नसक्थस्य श्रुत्वा तादृग्वचः पुनः ॥ २९
 यश्चायं मित्रपक्षो मे मयि जीवति निर्जितः ।
 शोकं मे वर्धयत्येष वारिवेग इवार्णवम् ॥ ३०
 एकाग्रमनसो मेऽद्य कुतो निद्रा कुतः सुखम् ॥ ३१
 वासुदेवार्जुनाभ्यां च तानहं परिरक्षितान् ।
 अविषह्यतमान्मन्ये महेन्द्रेणापि सत्तम ॥ ३२
 न चापि शक्तः संयन्तुमस्मात्कार्यात्कथंचन ।
 तं न पश्यामि लोकेऽस्मिन्यो मां कोपान्निवर्तयेत् ॥
 इति मे निश्चिता बुद्धिरेषा साधुमता मम ॥ ३४
 वादिकैः कथ्यमानस्तु मित्राणां मे पराभवः ।
 पाण्डवानां च विजयो हृदयं दहतीव मे ॥ ३५
 अहं तु कदनं कृत्वा शत्रूणामद्य सौप्तिके ।
 ततो विश्रमिता चैव स्वप्ता च विगतज्वरः ॥ ३६

॥ इति श्रीमन्महाभारते सौप्तिकपर्वणि चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

कृपेण प्रसुप्तमारणस्याधार्मिकत्वकथनेन प्रतिषेधनेऽपि पितृवधामर्षिणा द्रौणिना जिघांसया रिपुक्षिबिरद्वारगमनम् ॥ १ ॥
 कृपकृतवर्मभ्यामपि सौहार्दात्तदनुगमनम् ॥ २ ॥

कृप उवाच ।

शुश्रूषुरपि दुर्मेधाः पुरुषोऽनियतेन्द्रियः ।
 नालं वेदयितुं कृत्स्नौ धर्मार्थाविति मे मतिः ॥ १
 तथैव तावन्मेधावी विनयं यो न शिक्षते ।
 न च किंचन जानाति सोऽपि धर्मार्थनिश्चयम् ॥ २

चतुर्थ आतुरादीनां चतुर्णां मध्ये एको भागः अमर्षः । मे मम स्वप्न
 अहाय झटिति नाशयेत् । तस्मात् स्वपेत्युक्तं तन्न युज्यते ॥ २३ ॥
 अनुस्मरन् अनुस्मरतः । न शाम्यति अमर्ष इत्यर्थः ॥ २४ ॥

[चिरं ह्यपि जडः शूरः पण्डितं पर्युपास्य ह ।
 न स धर्मान्विजानाति दर्वी मूपरसानिव ॥ ३
 मुहूर्तमपि तं प्राज्ञः पण्डितं पर्युपास्य हि ।
 क्षिप्रं धर्मान्विजानाति जिह्वा मूपरसानिव ॥ ४
 शुश्रूषुस्त्वेव मेधावी पुरुषो नियतेन्द्रियः ।

स्वप्ता स्वप्स्यामि ॥ ३६ ॥ चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अशुश्रूषुः सुदुर्मेधा इति ड. पाठः । दुर्मेधाः मूढः । अनि-
 यतेतिच्छेदः ॥ १ ॥

जानीयादागमान्सर्वान्प्राह्यं च न विरोधयेत् ॥ ५
 अनयस्त्ववमानी यो दुरात्मा पापपूरुषः ।
 दिष्टमुत्सृज्य कल्याणं करोति बहुपातकम् ॥ ६
 नाथवन्तं तु सुहृदः प्रतिषेधन्ति पातकात् ।
 निवर्तते तु लक्ष्मीवान्नालक्ष्मीवान्निवर्तते ॥ ७
 यथाऋष्युचावचैर्वाक्यैः क्षिप्रचित्तो नियम्यते ।
 तथैव सुहृदा शक्यो नशक्यस्त्ववसीदति ॥ ८
 तथैव सुहृदोऽप्राज्ञान्कुर्वाणान्कर्म पापकम् ।
 प्राज्ञाः संप्रतिषेधन्ति यथाशक्ति पुनःपुनः ॥ ९
 स कल्याणे मनः कृत्वा नियम्यात्मानमात्मना ।
 कुरु मे वचनं तात येन पश्चान्न तप्स्यसे ॥ १०
 न वधः पूज्यते लोके सुप्तानामिह धर्मतः ।
 तथैव न्यस्तशस्त्राणां विमुक्तश्चवाजिनाम् ॥ ११
 ये च ब्रूयुस्तवासीति ये च स्युः शरणागताः ।
 विमुक्तमूर्धजा ये च ये चापि हतवाहनाः ॥ १२
 अद्य स्वप्स्यन्ति पाञ्चाला विमुक्तकवचा विभो ।
 विश्वस्ता रजनीं सर्वे प्रेता इव विचेतसः ॥ १३
 यस्तेषां तदवस्थानां द्रुह्येत पुरुषोऽनुजुः ।
 व्यक्तं स नरके मज्जेदगाधे विपुलेऽप्युवे ॥ १४
 सर्वास्त्रविदुषां लोके श्रेष्ठस्त्वमसि विश्रुतः ।
 न च ते जातु लोकेऽस्मिन्सुसूक्ष्ममपि किल्विषम् १५
 त्वं पुनः सूर्यसंकाशः श्वोभूत उदिते रवौ ।
 प्रकाशे सर्वभूतानां विजेता युधि शात्रवान् ॥ १६
 असंभावितरूपं हि त्वयि कर्म विगर्हितम् ।
 शुक्ले रक्तमिव न्यस्तं भवेदिति मतिर्मम ॥ १७
 अश्वत्थामोवाच ।
 एवमेव यथाऽऽत्थ त्वमनुशाससि मातुल ।
 तैस्तु पूर्वमयं सेतुः समन्ताद्विडलीकृतः ॥ १८
 प्रत्यक्षं भूमिपालानां भवतां चापि सन्निधौ ।
 न्यस्तशस्त्रो मम पिता धृष्टद्युम्नेन पातितः ॥ १९
 कर्णश्च पतिते चक्रे उत्थास्यत्रथिनां वरः ।
 उत्तमे व्यसने मग्नो हतो गाण्डीवधन्वना ॥ २०

अनेय इति झ. पाठः । तत्र अनेयः सन्मार्गं नेतुमशक्यः ।
 दिष्टमुपदिष्टम् ॥ ६ ॥ उच्चावचैः सर्गैरिति क. छ. पाठः ॥ ८ ॥

तथा शान्तनवो भीष्मो न्यस्तशस्त्रो निरायुधः ।
 शिखण्डिनं पुरस्कृत्य हतो गाण्डीवधन्वना ॥ २१
 भूरिश्रवा महेष्वासस्तथा प्रायगतो रणे ।
 क्रौशतां भूमिपालानां युयुधानेन पातितः ॥ २२
 दुर्योधनश्च भीमेन समेत्य गदया मृधे ।
 पश्यतां भूमिपालानामधर्मेण निपातितः ॥ २३
 एकाकी बहुभिस्तत्र परिवार्य महारथैः ।
 अधर्मेण नरव्याघ्रो भीमसेनेन पातितः ॥ २४
 विलापो भग्नसकथस्य यो मे राज्ञः परिश्रुतः ।
 वादिकानां कथयतां स मे मर्माणि कृन्तति ॥ २५
 एवं चाधार्मिकाः पापाः पाञ्चाला भिन्नसेतवः ।
 तानेवं भिन्नमर्यादान्कि भवान्न विगर्हति ॥ २६
 पितृहन्तृनहं हत्वा पाञ्चालान्निशि सौप्तिके ।
 कामं कीटः पतङ्गो वा जन्म प्राप्य भवामि वै ॥ २७
 त्वरे चाहमनेनाद्य यदिदं मे चिकीर्षितम् ।
 तस्य मे त्वरमाणस्य कुतो निद्रा कुतः सुखम् २८
 न स जातः पुमाँल्लोके कश्चिन्न स भविष्यति ।
 यो मे व्यावर्तयेदेतां वधे तेषां कृतां मतिम् ॥ २९
 सञ्जय उवाच ।

एवमुक्त्वा महाराज द्रोणपुत्रः प्रतापवान् ।
 एकान्ते योजयित्वाऽश्वान्प्रायादभिमुखः परान् ३०
 तमब्रूतां महात्मानौ भोजशारद्वतावुभौ ।
 किमयं सन्दनो युक्तः किं च कार्यं चिकीर्षितम् ३१
 एकसार्थप्रयातौ स्वस्त्वया सह नरर्षभ ।
 समदुःखसुखौ चापि तस्माच्छंसितुमर्हसि ॥ ३२
 अश्वत्थामा तु संक्रुद्धः पितुर्वधमनुसरन् ।
 ताभ्यां तथ्यं तथाऽऽचरन् यो यदस्यात्मचिकीर्षितम् ३
 हत्वा शतसहस्राणि योधानां निशितैः शरैः ।
 न्यस्तशस्त्रो मम पिता धृष्टद्युम्नेन पातितः ॥ ३४
 तं तथैव वधिष्यामि न्यस्तवर्मणमद्य वै ।
 पुत्रं पाञ्चालराजस्य पापं पापेन कर्मणा ॥ ३५
 तथा विनिहतः पापः पाञ्चाल्यः पशुवन्मया ।

अहवे इति च्छेदः ॥ १४ ॥ अधर्मेण नाभेरधस्तात्प्रहारेण
 ॥ २३ ॥ नावां शङ्कितुमर्हसीति झ. पाठः ॥ २२ ॥

शस्त्रेण विजिताँल्लोकान्प्राप्त्यादिति मे मतिः ३६
 क्षिप्रं सन्नद्धकवचौ सखद्वावात्तकार्मुकौ ।
 मामेवाद्य प्रतीक्षेतां रथवयौ परंतपौ ॥ ३७
 इत्युक्त्वा रथमास्थाय प्रायादभिमुखः परान् ।
 तमन्वगात्कृपो राजन्कृतवर्मा च सात्वतः ॥ ३८

ते प्रयाता व्यरोचन्त परानभिमुखास्त्रयः ।
 ह्यमाना यथा यज्ञे समिद्धा हव्यवाहनाः ॥ ३९
 ययुश्च शिविरं तेषां संप्रसुप्तजनं विभो ।
 द्वारदेशमनुप्राप्य द्रौणिस्तस्थौ महारथः ॥ ४०

॥ इति श्रीमन्महाभारते सौप्तिकपर्वणि पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

अश्वत्थान्नः शिविरद्वारस्थमहाभूतदर्शनम् ॥ १ ॥ भूतजिगीषया द्रौणिविद्वष्टानामस्त्रशस्त्राणां भूतेन प्रसनम् ॥ २ ॥
 ततश्चितातान्तस्य द्रौणेर्महादेवोपासनाध्यवसायः ॥ ३ ॥

धृतराष्ट्र उवाच ।
 द्वारदेशे ततो द्रौणिमवस्थितमवेक्ष्य तौ ।
 अकुर्वतां भोजकृपौ किं सञ्जय वदस्व मे ॥ १
 सञ्जय उवाच ।
 कृतवर्माणमामव्य कृपं च स महारथः ।
 द्रौणिर्मन्युपरीतात्मा शिविरद्वारमासदत् ॥ २
 तत्र भूतं महाकायं चन्द्रार्कसदृशद्युतिम् ।
 सोऽपश्यद्वारमावृत्य तिष्ठन्तं रोमहर्षणम् ॥ ३
 वसानं चर्म वैयाग्रं वसारुधिरविस्रवम् ।
 कृष्णाजिनोत्तरासङ्गं नागयज्ञोपवीतिनम् ॥ ४
 बाहुभिः स्वायतैर्भौमैर्नानाप्रहरणोद्यतैः ।
 बद्धाङ्गदमहासर्पं ज्वालामालाकुलाननम् ॥ ५
 दंष्ट्राकरालवदनं व्यादितास्यं भयानकम् ।
 नयनानां सहस्रैश्च विचित्रैरभिभूषितम् ॥ ६
 नैव तस्य वपुः शक्यं प्रवक्तुं वेष एव च ।
 सर्वथा तु तदालक्ष्य स्फुटैयुरपि पर्वताः ॥ ७
 तस्यास्यनासिकाभ्यां च श्रवणाभ्यां च सर्वशः ।
 तेभ्यश्चाक्षिसहस्रेभ्यः प्रादुरासन्महारिचिपः ॥ ८
 तथा तेजोमरीचिभ्यः शङ्खचक्रगदाधराः ।
 प्रादुरासन्हृषीकेशाः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ९
 तदत्यद्भुतमालोक्य भूतं लोकभयंकरम् ।

द्रौणिरव्यथितो दिव्यैरस्त्रवर्षैरवाकिरत् ॥ १०
 द्रौणिमुक्ताञ्छरांस्तांस्तु तद्भूतं महदग्रसत् ।
 उदधेरिव वार्योधान्पावको बडवामुखः ॥ ११
 अश्वत्थामा तु संप्रेक्ष्य शरौघांस्तान्निरर्थकान् ।
 रथशक्तिं मुमोचास्मै दीप्तामग्निशिखामिव ॥ १२
 सा तमाहत्य दीप्ताग्रा रथशक्तिरदीर्यत ।
 युगान्ते सूर्यमाहत्य महोल्केव दिवश्च्युता ॥ १३
 अथ हेमत्सरं दिव्यं खड्गमाकाशवर्चसम् ।
 कोशात्समुद्भवर्हाशु विलादीप्तमिवोरगम् ॥ १४
 ततः खड्गवरं धीमान्भूताय प्राहिणोत्तदा ।
 स तदासाद्य भूतं वै विलयं तूलवद्ययौ ॥ १५
 ततः स कुपितो द्रौणिरिन्द्रकेतुनिभां गदाम् ।
 ज्वलन्तीं प्राहिणोत्तस्मै भूतं तामपि चाग्रसत् ॥ १६
 ततः सर्वायुधाभावे वीक्षमाणस्ततस्ततः ।
 अपश्यत्कृतमाकाशमनाकाशं जनार्दनैः ॥ १७
 तदद्भुततमं दृष्ट्वा द्रोणपुत्रो निरायुधः ।
 अचिन्तयत्सुसंत्रस्तः कृपभोजवचः सरन् ॥ १८
 बुवतामप्रियं पथ्यं सुहृदां न शृणोति यः ।
 स शोचत्यापदं प्राप्य यथाऽहमवमत्य तौ ॥ १९
 शास्त्रदृष्टानविद्वान्यः समतीत्य जिघांसति ।
 स पथः प्रच्युतो धर्म्यात्कुपथे प्रतिहन्यते ॥ २०

शस्त्रामिवाजिताँल्लोकान्प्राप्त्यादिति मे मतिः इति उ. पाठः
 ॥ ३६ ॥ पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

तत्र युग्मांते मिथुनराशेरन्ते अतिदीप्तं इत्यर्थः ॥ १३ ॥ विलं
 नकुलवद्ययौ इति झ. पाठः ॥ १५ ॥ अनाकाशं निरवकाशम्
 ॥ १७ ॥ षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

रथशक्तिं चक्रम् ॥ १२ ॥ युग्मान्ते सूर्यमिति झ. पाठः
 सौप्तिक २

गोत्राङ्गणनृपस्त्रीषु सख्युर्मातुर्गुरोस्तथा ।	तदिदं दुष्प्रणीतेन भयं मां समुपस्थितम् ।
वृद्धबालजडान्धेषु सुप्तभीतोत्थितेषु च ॥ २१	न हि द्रोणसुतः सङ्क्षे निवर्तेत कथंचन ॥ २८
मत्तोन्मत्तप्रमत्तेषु न शस्त्राणि च पातयेत् ।	इदं च सुमहद्भूतं दैवदण्डमिवोद्यतम् ।
इत्येवं गुरुभिः पूर्वमुपदिष्टं नृणां सदा ॥ २२	न चैतदभिजानामि चिन्तयन्नपि सर्वथा ॥ २९
सोऽहमुत्क्रम्य पन्थानं शास्त्रदृष्टं सनातनम् ।	ध्रुवं येयमधर्मेण प्रहिता कलुषा मतिः ।
अमार्गेणैवमारभ्य घोरामापदमागतः ॥ २३	तस्याः फलमिदं घोरं प्रतिघाताय कल्पते ॥ ३०
तां चापदं घोरतरां प्रवदन्ति मनीषिणः ।	तदिदं दैवविहितं मम सङ्क्षे निवर्तनम् ।
यदुद्यम्य महत्कृत्यं भयादपि निवर्तते ॥ २४	नान्यत्र दैवादुद्यन्तुमिह शक्यं कथंचन ॥ ३१
अशक्यं चैव कः कर्तुं शक्तः शक्तिबलादिह ।	सोऽहमद्य महादेवं प्रपद्ये शरणं त्रिभुम् ।
न हि दैवाद्गुरीयो वै मानुष्यं किञ्चिदिष्यते ॥ २५	दैवदण्डमिमं घोरं स हि मे नाशयिष्यति ॥ ३२
मानुष्यं कुर्वतः कर्म यदि दैवान्न सिध्यति ।	कपर्दिनं प्रपद्येऽहं देवदेवमुमापतिम् ।
स पथः प्रच्युतो धर्म्याद्विपदं प्रतिपद्यते ॥ २६	कपालमालिनं रुद्रं भगनेत्रहरं हरम् ॥ ३३
प्रतिज्ञानं ह्यविज्ञानं प्रवदन्ति मनीषिणः ।	स हि देवोऽत्यगादेवांस्तपसा विक्रमेण च ।
यदारभ्य क्रियां काञ्चिद्भयादिह निवर्तते ॥ २७	तस्माच्छरणमभ्येष्ये गिरिशं शूलपाणिनम् ॥ ३४

॥ इति श्रीमन्महाभारते सौप्तिकपर्वणि षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

द्रौणिना शिवस्तुतिः ॥ १ ॥ द्रौणेः पुरतः काञ्चनवेशामद्भ्युद्भवः ॥ २ ॥ द्रौणेः समीपे नानाविधभीषणभूतगणाना-
मागमनम् ॥ ३ ॥ शिवेन आत्मनो हविष्कल्पनपूर्वकमसौ प्रविष्टाय द्रौणये खड्गदानपूर्वकं तच्छरीरप्रवेशः ॥ ४ ॥ पुन-
रश्वत्थान्नः शिविरगमनम् ॥ ५ ॥

सञ्जय उवाच ।	स्तुतं स्तुत्यं स्तूयमानममोघं कृत्तिवाससम् ।
एवं संचिन्तयित्वा तु द्रोणपुत्रो विशांपते ।	विलोहितं नीलकण्ठमसङ्गं दुर्निवारणम् ॥ ६
अवतीर्य रथोपस्थाद्ध्यौ स प्रयतः स्थितः ॥ १	शुकं विश्वसृजं ब्रह्म ब्रह्मचारिणमेव च ।
द्रौणिरुवाच ।	व्रतवन्तं तपोनिष्ठमनन्तं तपतां गतिम् ॥ ७
उग्रं स्थाणुं शिवं रुद्रं शर्वमीशानमीश्वरम् ।	बहुरूपं गणाध्यक्षं त्र्यक्षं पारिषदप्रियम् ।
गिरिशं वरदं देवं भवभावनमव्ययम् ॥ २	धनाध्यक्षप्रियसखं गौरीहृदयबल्लभम् ॥ ८
शितिकण्ठमजं रुद्रं दक्षक्रतुहरं हरम् ।	कुमारपितरं पिङ्गं गोवृषोत्तमवाहनम् ।
विश्वरूपं विरूपाक्षं बहुरूपमुमापतिम् ॥ ३	कृत्तिवाससमत्युग्रमुमातोषणतत्परम् ॥ ९
श्मशानवासिनं द्रुपं महागणपतिं विभुम् ।	परं परेभ्यः परमं परं यस्मान्न विद्यते ।
खट्वाङ्गधारिणं मुण्डं जटिलं ब्रह्मचारिणम् ॥ ४	इष्वस्त्रोत्तमभर्तारं दिगन्तं देशरक्षिणम् ॥ १०
मनसा ह्यनुचिन्त्यैनं दुष्करेणाल्पचेतसा ।	हिरण्यकवचं देवं चन्द्रमौलिविभूषणम् ।
अद्य भूतोपहारेण यक्ष्ये त्रिपुरघातिनम् ॥ ५	प्रपद्ये शरणं देवं परमेण समाधिना ॥ ११

रथोपस्थाद्ध्यौ स प्रयतः स्थितः इति क. पाठः ॥ १ ॥
सोऽहमात्मोपहारेणेति झ. पाठः ॥ ५ ॥ उमाभूषणतत्परमिति

झ. पाठः ॥ ९ ॥ हिरण्यदण्डकवचं चारुमौलिविभूषणमिति
क. पाठः ॥ ११ ॥

इमां चेदापदं घोरां तराम्यद्य सुदुस्तराम् ।	भृशुण्डीपाशहस्ताश्च दण्डहस्ताश्च भारत ॥ २८
सर्वभूतोपहारेण यक्ष्येऽहं शुचिना शुचिम् ॥ १२	पृष्टेषु वद्धेषुधयश्चित्रबाणोत्कटास्तथा ।
इति तस्य व्यवसितं ज्ञात्वा योगात्सुकर्मणः ।	सध्वजाः सपताकाश्च सघण्टाः सपरश्वथाः ॥ २९
पुरस्तात्काञ्चनी वेदी प्रादुरासीन्महात्मनः ॥ १३	महापाशोद्यतकरास्तथा लगुडपाणयः ।
तस्यां वेद्यां तदा राजंश्चित्रभानुरजायत ।	स्थूणाहस्ताः खड्गहस्ताः सर्पोच्छ्रितकिरीटिनः ॥ ३०
स दिशो विदिशः खं च ज्वालाभिरिव पूरयन् ॥ १४	महासर्पाङ्गदधराश्चित्राभरणधारिणः ।
दीप्तास्यनयनाश्चात्र नैकपादशिरोधराः ।	रजोध्वजाः पङ्कदिग्धाः सर्वे चित्राम्बरस्रजः ।
[रत्नचित्राङ्गदधराः समुद्यतकरास्तथा ॥] १५	नीलाङ्गाः पिङ्गलाङ्गाश्च मुण्डवक्रास्तथैव च ॥ ३१
द्विपाः शैलप्रतीकाशाः प्रादुरासन्महागणाः ।	भेरिशङ्खमृदङ्गांश्च झञ्झरानकगोमुखान् ।
श्ववराहोष्ट्ररूपाश्च हयगोमायुगोमुखाः ॥ १६	अवादयन्पारिषदाः प्रहृष्टाः कनकप्रभाः ॥ ३२
ऋक्षमार्जारवदना व्याघ्रद्वीपिमुखास्तथा ।	गायमानास्तथैवान्ये संहृष्टाः पुरुषर्षभाः ।
काकवक्राः प्लवमुखाः शुकवक्रास्तथैव च ॥ १७	लङ्घयन्तः प्लवन्तश्च वल्गन्तश्च महारथाः ॥ ३३
महाजगरवक्राश्च हंसवक्राः शितप्रभाः ।	धावन्तो जवनाश्चण्डाः पावकोद्भूतमूर्धजाः ।
दावाघाटमुखाश्चापि चाषवक्राश्च भारत ॥ १८	मत्ता इव महानागा विनदन्तो मुहुर्मुहुः ॥ ३४
कूर्मनक्रमुखाश्चैव शिशुमारमुखास्तथा ।	सुभीमा घोररूपाश्च शूलपट्टसपाणयः ।
महामकरवक्राश्च तिमिवक्रास्तथैव च ॥ १९	नानाविरागवसनाश्चित्रमाल्यानुलेपनाः ॥ ३५
हरिवक्राः क्रौञ्चमुखाः कपोताभमुखास्तथा ।	रत्नचित्राङ्गदधराः समुद्यतकरास्तथा ।
पारावतमुखाश्चैव मद्रुवक्रास्तथैव च ॥ २०	हन्तारो द्विपतां शूराः प्रसह्यासह्यविक्रमाः ॥ ३६
पाणिकर्णाः सहस्राक्षास्तथैव च महोदराः ।	पातारोऽसृग्वसाज्यानां मांसात्रकृतभोजनाः ।
निर्मासाः काकवक्राश्च श्येनवक्राश्च भारत ॥ २१	चूडालाः कर्णिकाराश्च प्रहृष्टाः पिठरोदराः ॥ ३७
तथैवाशिरसो राजन्नृक्षवक्राश्च भीषणाः ।	अतिह्रस्वातिदीर्घाश्च प्रलम्बाश्चातिभैरवाः ।
प्रदीप्तनेत्रजिह्वाश्च ज्वालावर्णास्तथैव च ॥ २२	विकटाः काललंबोष्ठा बृहच्छेफाण्डपिण्डिकाः ॥ ३८
ज्वालाकेशाश्च राजेन्द्र ज्वलद्रोमचतुर्भुजाः ।	महार्हनानाविकटा मुण्डाश्च जटिलाः परे ।
मेषवक्रास्तथैवान्ये तथा छागमुखा नृप ॥ २३	सार्केन्दुग्रहनक्षत्रां द्यां कुर्युस्ते महीतले ॥ ३९
शङ्खाभाः शङ्खवक्राश्च शङ्खवर्णास्तथैव च ।	उत्सहेरंश्च ये हन्तुं भूतग्रामं चतुर्विधम् ।
शङ्खमालापरिकराः शङ्खध्वनिसमखनाः ॥ २४	ये च वीतभया नित्यं हरस्य भ्रुकुटीसहाः ॥ ४०
जटाधराः पञ्चशिखास्तथा मुण्डाः कृशोदराः ।	कामकारकरा नित्यं त्रैलोक्यस्येश्वरेश्वराः ।
चतुर्दंष्ट्राश्चतुर्जिह्वाः शङ्कुकर्णाः किरीटिनः ॥ २५	नित्यानन्दप्रमुदिता वागीशा वीतमत्सराः ॥ ४१
मौञ्जीधराश्च राजेन्द्र तथा कुञ्चितमूर्धजाः ।	प्राप्याष्टगुणमैश्वर्यं ये न यास्यन्ति वै स्यम् ।
उष्णीपिणः कुण्डलिनश्चारुवक्राः स्वलंकृताः ॥ २६	येषां विस्मयते नित्यं भगवान्कर्मभिर्हरः ॥ ४२
पद्मोत्पलापीडधरास्तथा मुकुटधारिणः ।	मनोवाक्कर्मभिर्युक्तैर्नित्यमाराधितश्च येः ।
माहात्म्येन च संयुक्ताः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ २७	मनोवाक्कर्मभिर्भक्तान्पाति पुत्रानिवौरसान् ॥ ४३
शतघ्नीचक्रहस्ताश्च तथा मुसलपाणयः ।	पिवन्तोऽसृग्वसाश्चान्ये क्रुद्धा ब्रह्मद्विषां सदा ।

प्लवमुखाः मण्डूकवक्राः ॥ १७ ॥ दावाघाटः पक्षिविशेषः ।
महागजसवकाश्चेति क. पाठः ॥ १८ ॥ पिण्डिका जानुनोरधः-

पश्चाद्भागः ॥ ३८ ॥

चतुर्विधात्मकं सोमं ये पिबन्ति च सर्वदा ॥ ४४
 श्रुतेन ब्रह्मचर्येण तपसा च दमेन च ।
 ये समाराध्य शूलाङ्कं भवसायुज्यमागताः ॥ ४५
 यैरात्मभूतैर्भगवान्पार्वत्या च महेश्वरः ।
 महाभूतगणैर्भुङ्क्ते भूतभव्यभवत्प्रभुः ॥ ४६
 नानावादित्रहसितक्ष्वेडितोत्कृष्टगर्जितैः ।
 संत्रासयन्तस्ते विश्वमश्वत्थामानमभ्ययुः ॥ ४७
 संस्तुवन्तो महादेवं भाः कुर्वाणाः सुवर्चसः ।
 विवर्धयिषवो द्रौणेर्महिमानं महात्मनः ॥ ४८
 जिज्ञासमानास्तत्तेजः सौप्तिकं च दिदृक्षवः ।
 भीमोग्रपरिघालातशूलपट्टसपाणयः ।
 घोररूपाः समाजग्भूतसङ्घाः सहस्रशः ॥ ४९
 जनयेयुर्भयं ये स त्रैलोक्यस्यापि दर्शनात् ।
 न च तान्प्रेक्षमाणोऽपि व्यथामुपजगाम ह ॥ ५०
 अथ द्रौणिर्धनुष्पाणिर्वद्गोधाङ्गुलित्रवान् ।
 स्वयमेवात्मनात्मानमुपहारमुपाहरत् ॥ ५१
 धनूंषि समिधस्तत्र पवित्राणि सिताः शराः ।
 हविरात्मवतश्चात्मा तस्मिन्भारत कर्मणि ॥ ५२
 ततः सौम्येन मन्त्रेण द्रोणपुत्रः प्रतापवान् ।
 उपहारं महामन्युरथात्मानमुपाहरत् ॥ ५३
 तं रुद्रं रौद्रकर्माणं रौद्रैः कर्मभिरच्युतम् ।
 अभिष्टुत्य महात्मानमित्युवाच कृताञ्जलिः ॥ ५४
 द्रौणिरुवाच ।
 इममात्मानमद्याहं जातमाङ्गिरसे कुले ।
 स्वयौ जुहोमि भगवन्प्रतिगृह्णीष्व मां बलिम् ॥ ५५

भवद्भक्त्या महादेव परमेण समाधिना ।
 अस्यामापदि विश्वात्मन्नुपाकुर्मिं तवाग्रतः ॥ ५६
 त्वयि सर्वाणि भूतानि सर्वभूतेषु चासि वै ।
 गुणानां हि प्रधानानां कैवल्यं त्वयि तिष्ठति ॥ ५७
 सर्वभूताश्रय विभो हविर्भूतमवस्थितम् ।
 प्रतिगृहाण मां देव यद्यशक्याः परे मया ॥ ५८
 इत्युक्त्वा द्रौणिरास्थाय तां वेदीं दीप्तपावकाम् ।
 संत्यज्यात्मानमारुह्य कृष्णवर्त्मन्युपाविशत् ॥ ५९
 तमूर्ध्वबाहुं निश्चेष्टं दृष्ट्वा हविरुपस्थितम् ।
 अब्रवीद्भगवान्साक्षान्महादेवो हसन्निव ॥ ६०
 सत्यशौचाज्वल्यगैस्तपसा नियमेन च ।
 क्षान्त्या भक्त्या च धृत्या च कर्मणा मनसा गिरा ॥
 यथावदहमाराद्धः कृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा ।
 तस्मादिष्टतमः कृष्णादन्यो मम न विद्यते ॥ ६२
 कुर्वता तात संमानं त्वां च जिज्ञासता मया ।
 पाञ्चालाः सर्वदा गुप्ताभायाश्च बहुशः कृताः ॥ ६३
 कृतस्तस्यैव संमानः पाञ्चालान्क्षता मया ।
 अभिभूतास्तु कालेन नैषामद्यास्ति जीवितम् ॥ ६४
 एवमुक्त्वा महात्मानं भगवानात्मनस्तनुम् ।
 आविवेश ददौ चासौ विमलं खड्गमुत्तमम् ॥ ६५
 अथाविष्टो भगवता भूयो जज्वाल तेजसा ।
 वेगवांश्चाभवद्युद्धे देवसृष्टेन तेजसा ॥ ६६
 तं दृष्ट्वा तानि भूतानि रक्षांसि च समाद्रवन् ।
 अभितः शिविरं यान्तं द्रोणपुत्रं महारथम् ।
 देवदेवं हरं स्थाणुं यान्तं साक्षादिवेश्वरम् ॥ ६७

॥ इति श्रीमन्महाभारते सौप्तिकपर्वणि सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

शिविरद्वारे कृपकृतवर्माणौ संस्थाप्यान्तः प्रविष्टेन द्रौणिना धृष्टद्युम्नादिपाञ्चालानां द्रौपदेयादीनां च वधः ॥ १ ॥
 भयाद्दहिनिष्क्रान्तानां कृपकृतवर्मभ्यां वधः ॥ २ ॥

धृतराष्ट्र उवाच ।
 तथा प्रयाते शिविरं द्रोणपुत्रे महारथे ।
 कच्चित्कृपश्च भोजश्च भयार्ता न व्यवर्तताम् ॥ १

सौम्येन सोमदैवत्येन मन्त्रेण ॥ ५३ ॥

कच्चिन्न वारितौ क्षुद्रै रक्षिभिर्नोपलक्षितौ ।
 असह्यमिति मन्वानौ न निवृत्तौ महारथौ ॥ २
 कच्चिदुन्मथ्य शिविरं हत्वा सोमकपाण्डवान् ।

सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

'कृता प्रतिज्ञा सफला कचित्सञ्जय सा निशि ॥' ३
 दुर्योधनस्य पदवीं कचित्परमिकां रणे ।
 'गत्वातिष्ठदसौ द्रौणिः कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ॥ ४
 धृष्टद्युम्नशिखण्डिभ्यां द्रौपद्याश्च सुतैः किल ।
 संछन्ना मेदिनी सुप्तैर्निहतैः पाण्डुसैनिकैः ॥ ५
 पाञ्चालैर्वा विनिहतैः शयानै रुधिरोक्षितैः ।
 कचिन्महीतलं छन्नं तन्ममाचक्ष्व सञ्जय ॥' ६
 [पाञ्चालैर्निहतौ वीरौ कच्चित् स्वपतां क्षितौ ।
 कचित्ताभ्यां कृतं कर्म तन्ममाचक्ष्व सञ्जय ॥] ७
 सञ्जय उवाच ।
 तस्मिन्प्रयाते शिविरं द्रोणपुत्रे महात्मनि ।
 कृपश्च कृतवर्मा च द्रौणिमेवाभ्यवर्तताम् ॥ ८
 अश्वत्थामा तु तौ दृष्ट्वा यत्नवन्तौ महारथौ ।
 प्रहृष्टः शनकै राजन्निदं वचनमब्रवीत् ॥ ९
 यत्तौ भवन्तौ पर्याप्तौ सर्वक्षत्रस्य नाशने ।
 किंपुनर्योधशेषस्य प्रसुप्तस्य विशेषतः ॥ १०
 अहं प्रवेक्ष्ये शिविरं चरिष्यामि च कालवत् ।
 यथा न कश्चिदपि वां जीवन्मुच्येत मानवः ।
 तथा भवद्भ्यां कार्यं स्यादिति मे निश्चिता मतिः ११
 इत्युक्त्वा प्राविशद्रौणिः पार्थानां शिविरं महत् ।
 अद्वारेणाभ्यवस्कन्द्य विहाय भयमात्मनः ॥ १२
 स प्रविश्य महाबाहुरुद्देशज्ञश्च तस्य ह ।
 'द्रौणिः परमसंक्रुद्धस्तेजसा प्रज्वलन्निव ।
 ततः पर्यचरत्सर्वं संप्रसुप्तं जनं निशि ॥' १३
 धृष्टद्युम्नस्य निलयं शनकैरभ्युपागमत् ॥ १४
 ते तु कृत्वा महत्कर्म श्रान्ताश्च बलवद्रणे ।
 प्रसुप्ता वै सुविश्वस्ताः स्वसैन्यपरिवारिताः ॥ १५
 अथ प्रविश्य तद्वेश्म धृष्टद्युम्नस्य भारत ।
 पाञ्चाल्यं शयने द्रौणिरपश्यत्सुप्तमन्तिकात् ॥ १६
 क्षौमावदाते महति स्पृष्ट्वास्तरणसंबृते ।
 माल्यप्रवरसंयुक्ते धूपैश्चूर्णैश्च वासिते ॥ १७
 तं शयानं महात्मानं विस्रब्धमकुतोभयम् ।

अपोथयत पादेन शयनस्थं महीपते ॥ १८
 संबुध्य चरणस्पर्शादुत्थाय रणदुर्मदः ।
 अभ्यजानादमेयात्मा द्रोणपुत्रं महारथम् ॥ १९
 तमुत्पतन्तं शयनादश्वत्थामा महाबलः ।
 केशेष्वालभ्य पाणिभ्यां निष्पिपेष महीतले ॥ २०
 स बलात्तेन निष्पिष्टः साध्वसेन च भारत ।
 अभ्याक्रान्तश्च निद्रान्धो नाशकचेष्टितुं तदा ॥ २१
 'निष्पिष्य तु ततो भूमौ पाञ्चाल्यं द्रौणिरञ्जसा ।
 धनुषो ज्यां विमुच्याशु क्रूरबुद्धिरमर्षणः ॥ २२
 तस्य कण्ठेऽथ बद्ध्वा तां त्वरितः क्रोधमूर्च्छितः ।
 द्रौणिः क्रूरं मनः कृत्वा पाञ्चाल्यमवधीत्तदा ॥ २३
 तमाक्रम्य पदा राजन्कण्ठे चोरसि पादयोः ।
 नदन्तं विस्फुरन्तं च पशुमारममारयत् ॥ २४
 'स वार्यमाणस्तरसा बलाद्बलवता बली ।
 तुदन्नखैस्तु स द्रौणिं नातिव्यक्तमुदाहरत् ॥ २५
 आचार्यपुत्र शस्त्रेण जहि मां मा चिरं कृथाः ।
 त्वत्कृते सुकृतां लोकान्गच्छेयं द्विपदांवर ॥ २६
 एवमुक्त्वा तु वचनं विरराम परंतपः ।
 सुतः पाञ्चालराजस्य आक्रान्तो बलिना भृशम् २७
 तस्याव्यक्तां तु तां वाचं संश्रुत्य द्रौणिरब्रवीत् ।
 आचार्यघातिनां लोका न सन्ति कुलपांसन ।
 तस्माच्छस्त्रेण निधनं न त्वमर्हसि दुर्मते ॥ २८
 'नृशंसेनातिवृत्तेन त्वया मे निहतः पिता ।
 तस्माच्चमपि बध्यश्च नृशंसेन नृशंसकृत् ॥' २९
 एवं ब्रुवाणस्तं वीरं सिंहो मत्तमिव द्विपम् ।
 मर्मस्वभ्यवधीत्क्रुद्धः पादघातैः सुदारुणैः ॥ ३०
 तस्य वीरस्य शब्देन मार्यमाणस्य वेश्मनि ।
 अबुध्यन्त महाराज स्त्रियो ये चास्य रक्षिणः ॥ ३१
 ते दृष्ट्वा धर्षयन्तं तमतिमानुषविक्रमम् ।
 भूतमित्यभ्यवस्यन्तो न स प्रव्याहरन्भयात् ॥ ३२
 तं तु तेनाभ्युपायेन गमयित्वा यमक्षयम् ।
 अध्यतिष्ठत तेजस्वी रथं प्राप्य सुदर्शनम् ॥ ३३

पाञ्चालैः पूर्वं निहतौ सन्तौ स्वपतां कश्चित् कोपात् स्वपतां
 पाञ्चालानां कर्म बधाह्वयं ताभ्यां कश्चित्कृतमिति सम्बन्धः
 ॥ ७ ॥ शिविरद्वार्यतिष्ठतामिति ज्ञ. पाठः ॥ ८ ॥ वां युवां

प्राप्येति शेषः ॥ ११ ॥ उद्देशज्ञः धृष्टद्युम्नस्थलज्ञः ॥ १३ ॥
 पादाष्टीलैरिति ज्ञ. पाठः । तत्र पादाष्टीलैः पादग्रन्थिभिः ।
 पाणिघातैरित्यर्थः ॥ ३० ॥

स तस्य भवनाद्राजन्निष्क्रम्यानादयन्दिशः ।
 रथेन शिविरं प्रायाज्जिघांसुर्द्विपतो बली ॥ ३४
 अपक्रान्ते ततस्तस्मिन्द्रोणपुत्रे महारथे ।
 सहितै रक्षिभिः सर्वैः प्राणेदुर्योषितस्तदा ॥ ३५
 राजानं निहतं दृष्ट्वा भृशं शोकपरायणाः ।
 व्याक्रोशन्क्षत्रियाः सर्वे धृष्टद्युम्नस्य भारत ॥ ३६
 तासां तु तेन शब्देन समीपे क्षत्रियर्षभाः ।
 संध्रान्ताः समनद्यन्त किमेतदिति चाब्रुवन् ॥ ३७
 स्त्रियस्तु राजन्वित्रस्ता भारद्वाजं निरीक्ष्य ताः ।
 अब्रुवन्दीनकण्ठेन क्षिप्रमाद्रवतेति वै ॥ ३८
 राक्षसो वा मनुष्यो वा नैनं जानीम कोन्वयम् ।
 हत्वा पाञ्चालराजानं रथमारुह्य तिष्ठति ॥ ३९
 ततस्ते योधमुख्यास्तं सहसा पर्यवारयन् ।
 स तानापततः सर्वान्द्रास्त्रेण व्यपोथयत् ॥ ४०
 धृष्टद्युम्नं च हत्वा स तांश्चैवास्य पदानुगान् ।
 अपश्यच्छयने सुप्तमुत्तमौजसमन्तिके ॥ ४१
 तमप्याक्रम्य पादेन कण्ठे चोरसि तेजसा ।
 तथैव मारयामास विनर्दन्तमरिंदमम् ॥ ४२
 युधामन्युश्च विक्रान्तो मत्वा तं राक्षसं स सः ।
 गदामुद्यम्य वेगेन हृदि द्रौणिमताडयत् ॥ ४३
 'गदाप्रहाराभिहतो नाचलद्रौणिगराहवे ।'
 तमभिद्रुत्य वेगेन क्षितौ चैनमपातयत् ॥ ४४
 विस्फुरन्तं च पशुवत्तथैवैनममारयत् ।
 तथा स वीरो हत्वा तं ततोऽन्यान्समुपाद्रवत् ॥ ४५
 संसुप्तानेव राजेन्द्र तत्र तत्र महारथान् ।
 पाञ्चालवीरानाक्रम्य क्रुद्धो न्यहनदन्तिके ।
 स्फुरतो वेपमानांश्च शमितेव पशून्मुखे ॥ ४६
 ततो निस्त्रिंशमादाय जघानान्यान्पृथक्पृथक् ।
 भागशो विचरन्मार्गानसियुद्धविशारदः ॥ ४७
 तथैव गुल्मे संप्रेक्ष्य शयानान्मध्यगौलिमकान् ।
 श्रान्तान्व्यस्तायुधान्सर्वानसिनैव व्यपोथयत् ॥ ४८
 योधानश्चान्द्विपांश्चैव प्राच्छिनत्स वरासिना ।
 रुधिरोक्षितसर्वाङ्गः कालसृष्ट इवान्तकः ॥ ४९

विस्फुरद्भिश्च तैर्द्रौणिनिस्त्रिंशस्योद्यमेन च ।
 अवक्षेपेण चैवासेस्त्रिधा रक्तोक्षितोऽभवत् ॥ ५०
 तस्य लोहितरक्तस्य दीप्तखड्गस्य युध्यतः ।
 अमानुष इवाकारो बभौ परमभीषणः ॥ ५१
 ये त्वजाग्रन्त कौरव्य तेऽपि शब्देन मोहिताः ।
 वीक्षमाणास्तु ते तत्र द्रौणिं दृष्ट्वा प्रविव्यधुः ॥ ५२
 तद्रूपं तस्य ते दृष्ट्वा क्षत्रियाः शत्रुकर्शनम् ।
 राक्षसं मन्यमानास्तं नयनानि न्यमीलयन् ॥ ५३
 स घोररूपो व्यचरत्कालवच्छिविरे तदा ।
 अपश्यद्रौपदीपुत्रानवशिष्टांश्च सोमकान् ॥ ५४
 तेन शब्देन वित्रस्ता धनुर्हस्ता महारथाः ।
 धृष्टद्युम्नं हतं श्रुत्वा द्रौपदेया विशांपते ।
 अवाकिरञ्छरत्रातैर्भारद्वाजमभीतवत् ॥ ५५
 ततस्तेन निनादेन संप्रबुद्धाः प्रभद्रकाः ।
 शिलीमुखैः शिखण्डी च द्रोणपुत्रं समार्दयन् ॥ ५६
 भारद्वाजः स तान्दृष्ट्वा शरवर्षाणि वर्षतः ।
 ननाद बलवन्नादं जिघांसुस्तान्महारथान् ॥ ५७
 ततः परमसंकुद्धः पितुर्वधमनुसरन् ।
 अवरुह्य रथोपस्थाच्चरमाणोऽभिदुद्रुवे ॥ ५८
 सहस्रचन्द्रविमलं गृहीत्वा चर्म संयुगे ।
 खड्गं च विमलं दिव्यं जातरूपपरिष्कृतम् ।
 द्रौपदेयानभिद्रुत्य खड्गेन व्यधमद्गली ॥ ५९
 ततः स नरशार्दूलः प्रतिविन्ध्यं महाहवे ।
 कुक्षिदेशेऽवधीद्राजन्स हतो न्यपतद्भुवि ॥ ६०
 प्रासेन विद्ध्वा द्रौणिं तु सुतसोमः प्रतापवान् ।
 पुनश्चासिं समुद्यम्य द्रोणपुत्रमुपाद्रवत् ॥ ६१
 सुतसोमस्य सासिं तं बाहुं छित्त्वा नरर्षभ ।
 पुनरप्याहनत्पार्श्वे स भिन्नहृदयोऽपतत् ॥ ६२
 नाकुलिस्तु शतानीको रथचक्रेण वीर्यवान् ।
 दोर्भ्यामुत्क्षिप्य वेगेन वक्षस्येनमताडयत् ॥ ६३
 अताडयच्छतानीकं मुक्तचक्रं द्विजस्तु सः ।
 स विह्वलो ययौ भूमिं ततोऽस्यापाहरच्छिरः ॥ ६४
 श्रुतकर्मा तु परिघं घोरं गृह्य दुरासदम् ।

तैश्छिन्नगात्रैर्विस्फुरद्भिस्तोषां शरीराडुचलद्भी रक्तविन्दुभिरि-

स्वर्धः ॥ ५० ॥

अताडयत्समुद्यम्य वेगेन द्रौणिमुत्सयन् ॥ ६५
 स तु तं श्रुतकर्माणमास्ये जग्ने वरासिना ।
 स हतो न्यपतद्भूमौ विमूर्धा विकृताननः ॥ ६६
 तेन शब्देन वीरस्तु श्रुतकीर्तिरबुध्यत ।
 अश्वत्थामानमासाद्य शरवर्षैरवाकिरत् ॥ ६७
 'शरैराच्छादितस्तेन द्रोणपुत्रो महारथः ।
 अदृश्यत महाराज श्वाविच्छललतो यथा ॥' ६८
 तस्यापि शरवर्षाणि चर्मणा प्रतिवार्य सः ।
 सकुण्डलं शिरः कायाद्वाजमानमपाहरत् ॥ ६९
 ततो भीष्मनिहन्तारं सह सर्वैः प्रभद्रकैः ।
 आहनत्सर्वतो वीरं नानाप्रहरणैर्बलात् ॥ ७०
 शिलीमुखेन चाप्येनं भ्रुवोर्मध्ये समर्पयत् ॥ ७१
 स तु क्रोधसमाविष्टो द्रोणपुत्रो महाबलः ।
 शिखण्डिनं समासाद्य द्विधा चिच्छेद सोसिना ७२
 शिखण्डिनं ततो हत्वा क्रोधाविष्टः परंतपः ।
 प्रभद्रकगणान्सर्वानभिदुद्राव वेगवान् ॥ ७३
 यच्च शिष्टं विराटस्य बलं तु भृशमाद्रवत् ।
 द्रुपदस्य च पुत्राणां पौत्राणां सुहृदामपि ।
 चकार कदनं घोरं दृष्ट्वा तत्र महाबलः ॥ ७४
 अन्यानन्यांश्च पुरुषानभिसृत्याभिसृत्य च ।
 न्यकृन्तदसिना द्रौणिरसिमार्गविशारदः ॥ ७५
 कालीं रक्तास्यनयनां रक्तमाल्यानुलेपनाम् ।
 रक्ताम्बरधरां घोरां पाशहस्तां कुटुम्बिनीम् ॥ ७६
 ददृशुः कालरात्रिं ते स्रयमानामिव स्थिताम् ।
 नराश्चकुञ्जरान्पाशैर्वद्ध्वा घोरैः प्रतस्थुषीम् ॥ ७७
 बहन्तीं विविधान्प्रेतान्पाशवद्भ्रान्निमूर्धजान् ।
 तथैव च सदा राजक्यस्तशस्त्रान्महारथान् ॥ ७८
 स्वप्ने सुप्तान्नयन्तीं तां रात्रिष्वन्यासु मारिष ।
 ददृशुर्योधमुख्यास्ते भ्रन्तं द्रौणिं च नित्यदा ॥ ७९
 यतः प्रभृति संग्रामः कुरुपाण्डवसेनयोः ।
 ततः प्रभृति तां कन्यामपश्यन्द्रौणिमेव च ॥ ८०
 तांस्तु दैवहतान्पूर्वं पश्चाद्द्रौणिव्यपातयत् ।
 त्रासयन्सर्वभूतानि विनदन्भैरवान्बान् ॥ ८१

तदनुस्मृत्य ते वीरा दर्शनं पूर्वकालिकम् ।
 इदं तदित्यमन्यन्त दैवेनोपनिपीडिताः ॥ ८२
 ततस्तेन निनादेन प्रत्यबुध्यन्त धन्विनः ।
 शिविरे पाण्डवेयानां शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ८३
 सोऽच्छिनत्कस्यचित्पदौ जघनं चैव कस्यचित् ।
 कांश्चिद्भिभेदपार्श्वेषु कालसृष्ट इवान्तकः ॥ ८४
 अत्युग्रप्रतिपिष्टैश्च नदद्भिश्च भृशोत्कटैः ।
 गजाश्चमथितैश्चान्यैर्मही क्रीर्णाऽभवत्प्रभो ॥ ८५
 क्रोशतां किमिदं कोऽयं कः शब्दः किंनु किंकृतम् ।
 पाञ्चालानां तथा द्रौणिरन्तकः समपद्यत ॥ ८६
 अपेतशस्त्रसन्नाहान्सन्नद्धान्पाण्डुसृञ्जयान् ।
 प्राहिणोन्मृत्युलोकाय द्रौणिः प्रहरतां वरः ॥ ८७
 ततस्तच्छस्त्रवित्रस्ता भयाद्भ्यपतन्नराः ।
 निद्रान्धा नष्टसंज्ञाश्च तत्रतत्र निपेतिरे ॥ ८८
 ऊरुस्तम्भगृहीताश्च कश्मलाभिहतौजसः ।
 विनदन्तो भृशं त्रस्ता निरैक्षन्त परस्परम् ॥ ८९
 ततो रथं पुनर्द्रौणिरास्थितो भीमदर्शनः ।
 धनुष्पाणिः शरैरन्यान्यैषयद्वै यमक्षयम् ॥ ९०
 पुनरुत्पततश्चापि दूरादपि नरोत्तमान् ।
 शूरान्संपततश्चान्यान्यान्कालरात्र्यै न्यवेदयत् ॥ ९१
 तथैव स्यन्दनाग्रेण प्रमथन्स व्यरोचत ।
 शरवर्षैश्च विविधैरवर्षच्छात्रवांस्ततः ॥ ९२
 पुनश्च सुविचित्रेण शतचन्द्रेण चर्मणा ।
 तेन चाकाशवर्णेन तथाचरत सोऽसिना ॥ ९३
 तथा स शिविरं तेषां द्रौणिराहवदुर्मदः ।
 व्यक्षोभयत राजेन्द्र महाहृदमिव द्विपः ॥ ९४
 उत्पेतुस्तेन शब्देन योधा राजन्विचेतसः ।
 निद्रार्ताश्च भयार्ताश्च व्यधावन्त ततस्ततः ॥ ९५
 विस्वरं चुक्रुशुश्चान्ये बहवद्दं तथाऽबदन् ।
 न च स प्रत्यपद्यन्त शस्त्राणि वसनानि च ॥ ९६
 विमुक्तकेशाश्चाप्यन्ये नाभ्यजानन्परस्परम् ।
 उत्पतन्तोऽपतञ्श्रान्ताः केचित्तत्राभ्रमंस्तदा ।
 पुरीषमसृजन्केचित्केचिन्मूत्रं प्रसुखुबुः ॥ ९७

बन्धनानि च राजेन्द्र संछिद्य तुरगा द्विपाः ।
 समं पर्यपतंश्चान्ये कुर्वन्तो महदाकुलम् ॥ ९८
 तत्र केचिन्नरा भीता व्यलीयन्त महीतले ।
 तथैव तान्निपतितानपिषण्णजवाजिनः ॥ ९९
 तस्मिंस्तथा वर्तमाने रक्षांसि पुरुषर्षभ ।
 हृष्टानि व्यनदन्नुच्चैर्मुदा युक्तानि सत्तम ॥ १००
 स शब्दः प्रेरितो राजन्भूतसङ्घैर्मुदा युतैः ।
 अपूरयद्दिशः सर्वा दिवं चातिमहान्स्वनः ॥ १०१
 तेषामार्तरवं श्रुत्वा विव्रस्ता गजवाजिनः ।
 मुक्ताः पर्यपतन्राजन्मृदन्तः शिविरे जनम् ॥ १०२
 तैस्तत्र परिधावद्भिश्चरणोदीरितं रजः ।
 अकरोच्छिविरे तेषां रजन्यां द्विगुणं तमः ॥ १०३
 तस्मिंस्तमसि संजाते प्रमूढाः सर्वतो जनाः ।
 नाजानन्पितरः पुत्रान्भ्रातृन्भ्रातर एव च ॥ १०४
 गंजो गजानतिक्रम्य निर्मनुष्या हया हयान् ।
 अताडयंस्तथाऽभञ्जंस्तथाऽमृदंश्च भारत ॥ १०५
 ते भग्नाः प्रपतन्ति स मृदन्तश्च परस्परम् ।
 न्यपातयंस्तथा चान्यानपातयित्वा तदाऽपिषन् ॥
 विचेतसः सनिद्राश्च तमसा चावृता नराः ।
 जघ्नुः स्वानेव तत्राथ कालेनैव प्रचोदिताः ॥ १०७
 त्यक्त्वाद्वाराणि च द्वास्थास्तथागुल्मानिगौलिमकाः
 प्राद्रवन्त यथाशक्ति कांदिशीका विचेतसः ॥ १०८
 विप्रनष्टाश्च तेऽन्योन्यं नाजानन्तस्तथा विभो ।
 क्रोशन्तस्तात पुत्रेति दैवोपहतचेतसः ॥ १०९
 पलायतां दिशस्तेषां स्वानप्युत्सृज्य बान्धवान् ।
 गोत्रनामभिरन्योन्यमाक्रन्दन्त ततो जनाः ॥ ११०
 हाहाकारं च कुर्वाणाः पृथिव्यां शेरते परे ।
 तान्बुद्ध्वा रणमध्येऽसौ द्रोणपुत्रो व्यपोथयत् १११
 तत्रापरे बध्यमाना मुहुर्महुरचेतसः ।
 शिविरान्निष्पतन्ति स क्षत्रिया भयपीडिताः ११२
 तांस्तु निष्पतितांस्त्रस्ताञ्छिविराज्जीवितैषिणः ।
 कृतवर्मा कृपश्चैव द्वारदेशे निजघ्नतुः ॥ ११३
 विस्रस्तयत्रकवचान्मुक्तकेशान्कृताञ्जलीन् ।

वेपमानान्क्षितौ भीतान्नैव कांश्चिदमुच्यताम् ११४
 नामुच्यत तयोः कश्चिन्निष्क्रान्तः शिविराद्बहिः ॥
 कृपश्चैव महाराज हादिक्यश्चैव दुर्मतिः ।
 भूयश्चैव चिकीर्षन्तौ द्रोणपुत्रस्य तौ प्रियम् ।
 त्रिषु देशेषु ददतुः शिविरस्य हुताशनम् ॥ ११६
 ततः प्रकाशे शिविरे खड्गेन पितृनन्दनः ।
 अश्वत्थामा महाराज व्यचरत्कृतहस्तवत् ॥ ११७
 कांश्चिदापततो वीरानपरांश्चैव धावतः ।
 व्ययोजयत खड्गेन प्राणैर्द्विजवरोत्तमः ॥ ११८
 कांश्चिद्योधान्स खड्गेन मध्ये संछिद्य वीर्यवान् ।
 अशातयद्द्रोणपुत्रः संरब्धस्तिलकाण्डवत् ॥ ११९
 निनदद्भिर्भृशायस्तैर्नराश्चद्विरदोत्तमैः ।
 पतितैरभवत्कीर्णा मेदिनी भरतर्षभ ॥ १२०
 मानुषाणां सहस्रेषु हतेषु पतितेषु च ।
 उदतिष्ठन्कवन्धानि बहून्युत्थाय चापतन् ॥ १२१
 सायुधान्साङ्गदान्बाहून्विचकर्त शिरांसि च ।
 हस्तिहस्तोपमानूरून्हस्तान्पादांश्च भारत ॥ १२२
 पृष्ठच्छिन्नान्पार्श्वच्छिन्नाञ्छिरश्छिन्नांस्तथापरान् ।
 स महात्माकरोद्द्रौणिः कांश्चिच्चापि पराञ्जुखान् ॥
 मध्यदेशे नरानन्यांश्चिच्छेदान्यांश्च कर्णतः ।
 अंसदेशे निहत्यान्यान्काये प्रावेशयच्छिरः ॥ १२४
 एवं हि बहुभिः शस्त्रैर्घ्नतोऽपि बलवत्तरान् ।
 तमसा रजनी घोरा बभौ दारुणदर्शना ॥ १२५
 किञ्चित्प्राणैश्च पुरुषैर्हतैश्चान्यैः सहस्रशः ।
 बहुना च गजाश्चेन भूरभृद्भीमदर्शना ॥ १२६
 यक्षरक्षःसमाकीर्णे रथाश्चद्विपदारुणे ।
 कुद्वेन द्रोणपुत्रेण संछिन्नाः प्रापतन्भुवि ।
 भ्रातृनन्ये पितृनन्ये पुत्रानन्ये विचुकुशुः ॥ १२७
 केचिदुर्न तत्कुद्वैर्घातैराष्ट्रैः कृतं रणे ।
 यत्कृतं नः प्रसुप्तानां रक्षोभिः क्रूरकर्मभिः ।
 असान्निध्याद्धि पार्थानामिदं वः कदनं कृतम् १२८
 न चासुरैर्न गन्धर्वैर्न यक्षैर्न च राक्षसैः ।
 शक्यो विजेतुं कौन्तेयो नेता यस्य जनार्दनः ।

ब्रह्मण्यः सत्यवाग्दान्तः सर्वभूतानुकम्पकः ॥१२९
 न च सुप्तं प्रमत्तं वा न्यस्तशस्त्रं कृताञ्जलिम् ।
 धावन्तं मुक्तकेशं वा हन्ति पार्थो धनञ्जयः ॥१३०
 तदिदं नः कृतं घोरं रक्षोभिः क्रूरकर्मभिः ।
 इति लालप्यमानाः स शेरते बहवो जनाः ॥१३१
 स्तनतां च मनुष्याणामपरेषां च कूजताम् ।
 ततो मुहूर्तात्प्राशाम्यत्स शब्दस्तुमुलो महान् १३२
 शोणितव्यतिपिक्तायां वसुधायां च भूमिप ।
 तद्रजस्तुमुलं घोरं क्षणेनान्तरधीयत ॥ १३३
 स चेष्टमानानुद्विग्नान्निरुत्साहान्सहस्रशः ।
 न्यपातयन्नरान्कुड्मः पशून्पशुपतिर्यथा ॥ १३४
 अन्योन्यं संपरिष्वज्य शयानाञ्जीवितोऽपरान् ।
 संलीनान्युध्यमानांश्च सर्वान्द्रौणिरपोथयत् ॥१३५
 दक्षमाना हुताशेन वध्यमानाश्च तेन ते ।
 परस्परं तदा योधाननयद्यमसादनम् ॥ १३६
 तस्या रजन्यास्त्वर्धेन पाण्डवानां महद्बलम् ।
 गमयामास राजेन्द्र द्रौणिर्यमनिवेशनम् ॥ १३७
 निशाचराणां सत्वानां रात्रिः सा हर्षवर्धिनी ।
 आसीन्नरगजाश्वानां रौद्री क्षयकरी भृशम् ॥१३८
 तत्रादृश्यन्त रक्षांसि पिशाचाश्च पृथग्विधाः ।
 खादन्तो नरमांसानि पिबन्तः शोणितानि च १३९
 करालाः पिङ्गला रौद्राः शैलदन्ता रजस्वलाः ।
 जटिला भीमवक्राश्च पञ्चपादा महोदराः ॥१४०
 पश्चादङ्गुलयो रूक्षा विरूपा भैरवस्वनाः ।
 गजाननाश्च ह्रस्वाश्च नीलवर्णा विभीषणाः ॥१४१
 सपुत्रदाराः सुकूराः सुदुर्दर्शाः सुनिर्घृणाः ।
 विविधानि च रूपाणि तत्रादृश्यन्त रक्षसाम् १४२
 पीत्वा च शोणितं हृष्टाः प्रानृत्यन्गणशोऽपरे ।
 इदं परमिदं मेध्यमिदं स्वाद्विति चाब्रुवन् ॥१४३
 मेदोमज्जास्थिरक्तानां मांसानां च भृशाशिताः ।
 परे मांसानि खादन्तः क्रव्यादा मांसजीविनः १४४
 वसाश्चैवापरे पीत्वा पर्यधावन्विकुक्षिकाः ।
 नानावक्रास्तथा रौद्राः क्रव्यादाः पिशिताशनाः ॥

अयुतानि च तत्रासन्प्रयुतान्यर्बुदानि च ।
 रक्षसां घोररूपाणां महतां क्रूरकर्मणाम् ॥ १४६
 मुदितानां वितृप्तानां तस्मिन्महति वैशसे ।
 समेतानि बहून्यासन्भूतानि च जनाधिप ॥१४७
 एवंविधा हि सा रात्रिः सोमकानां जनक्षये ।
 प्रसुप्तानां प्रमत्तानामासीत्सुभृशदारुणा ॥ १४८
 असंशयं हि कालस्य पर्यायो दुरतिक्रमः ।
 तादृशा निहता यत्र कृत्वाऽस्माकं जनक्षयम् ॥१४९
 धृतराष्ट्र उवाच ।
 प्रागेव सुमहत्कर्म द्रौणिरेतन्महारथः ।
 नाकरोदीदृशं कस्मान्मत्पुत्रविजये धृतः ॥ १५०
 अथ कस्माद्भते क्षत्रे कर्मेदं कृतवानसौ ।
 द्रोणपुत्रो महात्मा स तन्मे शंसितुमर्हसि ॥१५१
 सञ्जय उवाच ।
 तेषां नूनं भयान्नासौ कृतवान्कुरुनन्दन ।
 असान्निध्याद्वि पार्थानां केशवस्य च धीमतः ।
 सात्यकेश्वापि कर्मेदं द्रोणपुत्रेण साधितम् ॥१५२
 को हि तेषां समर्क्षं तान्हन्यादपि मरुत्पतिः ।
 एतदीदृशकं वृत्तं राजन्सुप्तजने विभो ॥ १५३
 ततो जनक्षयं कृत्वा पाण्डवानां महात्ययम् ।
 प्रत्यूषकाले शिविरात्प्रतिगन्तुमियेष सः ॥ १५४
 नृशोणितावसिक्तस्य द्रौणेरासीदसित्सरुः ।
 पाणिना सह संश्लिष्ट एकीभूत इव प्रभो ॥ १५५
 स निःशेषानरीन्कृत्वा विरराम निशाक्षये ।
 युगान्ते सर्वभूतानि भस्म कृत्वेव पावकः ॥१५६
 यथाप्रतिज्ञं तत्कर्म कृत्वा द्रौणायनिः प्रभो ।
 दुर्गमां पदवीं गच्छन्पितुरासीद्गतज्वरः ॥ १५७
 यथैव संसुप्तजने शिविरे प्राविशन्निशि ।
 तथैव हत्वा निःशब्दो निश्चक्राम नरर्षभः ॥१५८
 निष्क्रम्य शिविरात्समात्ताभ्यां संगम्य वीर्यवान् ।
 आचर्य्यो कर्म तत्सर्वं हृष्टः संहर्षयन्विभो ॥१५९
 तावथाचर्य्यतुस्तस्मै प्रियं प्रियकरौ तदा ।
 पाञ्चालान्मृज्जयांश्चैव विनिकृत्तान्सहस्रशः ॥१६०

प्रीत्या चोच्चैरुदक्रोशंस्तथैवास्फोटयंस्तलान् ।
दिष्ट्यादिष्येति चान्योन्यं समेत्योचुर्महारथाः १६१
पर्यष्वजत्तो द्रौणिस्ताभ्यां संप्रतिनन्दितः ।
इदं हर्षात्तु सुमहदाददे वाक्यमुत्तमम् ॥ १६२

॥ इति श्रीमन्महाभारते सौप्तिकपर्वणि अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

द्रौणिकृपकृतवर्मभिर्दुर्योधनमेव शोचनम् ॥ १ ॥ दुर्योधनंप्रति द्रौणिणा सुप्तजनवधकथनम् ॥ २ ॥ दुर्योधनेन प्राण-
त्यागः ॥ ३ ॥ द्रौण्यादीनां नगरगमनम् ॥ ४ ॥ सञ्जयस्य व्यासानुग्रहप्राप्तविषयज्ञाननाशः ॥ ५ ॥

सञ्जय उवाच ।

ते हत्वा सर्वपाञ्चालान्द्रौपदेयांश्च सर्वशः ।
आगच्छन्सहितास्तत्र यत्र दुर्योधनो हतः ॥ १
गत्वा चैनमपश्यन्त किञ्चित्प्राणं जनाधिपम् ।
ततो रथेभ्यः प्रस्कन्द्य परिववृत्तवात्मजम् ॥ २
तं भग्नसक्थं राजेन्द्र कृच्छ्रप्राणमचेतसम् ।
वमन्तं रुधिरं वक्त्रादपश्यन्वसुधातले ॥ ३
वृतं समन्ताद्बहुभिः श्वापदैर्घोरदर्शनैः ।
सालावृकगणैश्चैव भक्षयिष्यद्भिरन्तिकात् ॥ ४
निवारयन्तं कृच्छ्रात्ताञ्श्वापदांश्च चिखादिषून् ।
विवेष्टमानमूरुभ्यां सुभृशं गाढवेदनम् ॥ ५
तं शयानं तथा दृष्ट्वा भूमौ सुरुधिरोक्षितम् ।
हतशिष्टास्त्रयो वीराः शोकार्ताः पर्यदेवयन् ।
अश्वत्थामा कृपश्चैव कृतवर्मा च सात्वतः ॥ ६
तैस्त्रिभिः शोणितादिग्धैर्निःश्वसद्भिर्महारथैः ।
शुशुभे स वृत्तो राजा वेदी त्रिभिरिवाग्निभिः ॥ ७
ते तं शयानं संप्रेक्ष्य राजानमतथोचितम् ।
अविषह्येन दुःखेन ततस्ते रुरुदुस्त्रयः ॥ ८
ततस्तु रुधिरं हस्तैर्मुखाग्निर्मृज्य तस्य हि ।
रणे राज्ञः शयानस्य कृपः संपर्यदेवयत् ॥ ९

कृप उवाच ।

न दैवस्यातिभारोऽस्ति यदयं रुधिरोक्षितः ।
एकादशचमूर्भर्ता शेते दुर्योधनो हतः ॥ १०
पश्य चामीकराभस्य चामीकरविभूषिताम् ।

पाञ्चाला निहताः सर्वे द्रौपदेयाश्च सर्वशः ।
सोमका मत्स्यशेषाश्च सर्वे विनिहता मया ॥ १६३
इदानीं कृतकृत्याः स याम तत्रैव मा चिरम् ।
यदि जीवति नो राजा तस्मै शंसामहे प्रियम् ॥ १६४

गदां गदाप्रियस्येमां समीपे पतितां भुवि ॥ ११
इयमेनं गदा शूरं न जहाति रणेरणे ।
स्वर्गायापि व्रजन्तं हि न जहाति यशस्विनम् ॥ १२
पश्येमां सह वीरेण जाम्बूनदविभूषिताम् ।
शयानां शयने हर्म्ये भार्या प्रीतिमतीमिव ॥ १३
योऽयं मूर्धाभिपिक्तानामग्रे याति परंतपः ।
स हतो व्रसते पांमूनपश्य कालस्य पर्ययम् ॥ १४
येनाजौ निहता भूमौ शेते क्षत्रियर्षभाः ।
स भूमौ निहतः शेते कुरुराजः परैरयम् ॥ १५
भयान्नमन्ति राजानो यस्य स शतसङ्घशः ।
स वीरशयने शेते क्रव्याद्भिः परिवारितः ॥ १६
यमुपासन्नृपाः पूर्वमर्थहेतोर्महीपतिम् ।
उपासते च तं ह्यद्य क्रव्यादा मांसगृद्धिनः ॥ १७

सञ्जय उवाच ।

तं शयानं कुरुश्रेष्ठं ततो भरतसत्तमम् ।
अश्वत्थामा समालिङ्ग्य करुणं पर्यदेवयत् ॥ १८
आहुस्त्वां राजशार्दूल मुख्यं सर्वधनुष्मताम् ।
धनाध्यक्षोपमं युद्धे शिष्यं संकर्षणस्य च ॥ १९
कथं विवरमद्राक्षीद्भीमसेनस्तवानघ ।
बलिनं कृतिनो नित्यं मूढः पापात्मवान्नृप ॥ २०
कालो नूनं महाराज लोकेऽस्मिन्बलवत्तरः ।
पश्यामो निहतं त्वां च भीमसेनेन संयुगे ॥ २१
कथं त्वां सर्वधर्मज्ञं क्षुद्रः पापो वृकोदरः ।

उपासत द्विजाः पूर्वमर्थहेतोर्मनीश्वरमिति श्र. पाठः ॥ १७ ॥

निकृत्या हतवान्मन्दो नूनं कालो दुरत्ययः ॥ २२
 द्रुन्दयुद्धे ह्यधर्मेण समाहूयौजसा मृधे ।
 गदया भीमसेनेन निर्भये सक्थिनी तव ॥ २३
 अधर्मेण हतस्याजौ मृद्यमानं पदा शिरः ।
 य उपेक्षितवान्क्षुद्रं धिक्तमस्तु युधिष्ठिरम् ॥ २४
 युद्धेष्वपवदिष्यन्ति योधा नूनं वृकोदरम् ।
 यावत्स्थास्यन्ति भूतानि निकृत्या ह्यसि पातितः ॥
 ननु रामोऽब्रवीद्राजस्त्वां सदा यदुनन्दनः ।
 दुर्योधनसमो नास्ति गदायामिति वीर्यवान् ॥ २६
 श्लाघते त्वां हि वाष्णेयो राजन्संसत्सु भारत ।
 स शिष्यो मम कौरव्यो गदायुद्ध इति प्रभो ॥ २७
 यां गतिं क्षत्रियस्याहुः प्रशस्तां परमर्षयः ।
 हतस्याभिमुखस्याजौ प्राप्तस्त्वमसि तां गतिम् ॥ २८
 दुर्योधन न शोचामि त्वामहं पुरुषर्षभ ।
 हतपुत्रौ तु शोचामि गान्धारीं पितरं च ते ॥ २९
 द्रावनाथौ कृतौ वीर त्वया नाथेन वर्धितौ ।
 भिक्षुकौ विचरिष्येते शोचन्तौ पृथिवीमिमाम् ॥ ३०
 धिगस्तु कृष्णं वाष्णेयमर्जुनं चापि दुर्मतिम् ।
 धर्मज्ञमानिमौ यौ त्वां वध्यमानमुपेक्षताम् ॥ ३१
 पाण्डवाश्चापि ते सर्वे किं वक्ष्यन्ति नराधिप ।
 कथं दुर्योधनोऽस्माभिर्हत इत्यनपत्रपाः ॥ ३२
 धन्यस्त्वमसि गान्धारे यस्त्वमायोधने हतः ।
 प्रयातोऽभिमुखः शत्रून्धर्मेण पुरुषर्षभ ॥ ३३
 हतपुत्रा हि गान्धारी निहतज्ञातिवान्धवा ।
 प्रज्ञाचक्षुश्च दुर्धर्षः कां दशां प्रतिपत्स्यते ॥ ३४
 धिगस्तु कृतवर्माणं मां कृपं च महारथम् ।
 ये वयं न गताः स्वर्गं त्वां पुरस्कृत्य पार्थिवम् ॥ ३५
 दातारं सर्वकामानां रक्षितारं प्रजाहितम् ।
 यद्वयं नानुगच्छाम त्वां धिगस्मान्नाराधमान् ॥ ३६
 कृपस्य तव वीर्येण मम चैव पितुश्च मे ।
 सभृत्यानां नरव्याघ्र रत्नवन्ति गृहाणि च ॥ ३७
 तव प्रसादादस्माभिः समित्रैः सह बान्धवैः ।
 अवाप्ताः ऋतवो मुख्या बहवो भूरिदक्षिणाः ॥ ३८

कुतश्चापीदृशं पापाः प्रवर्तिष्यामहे वयम् ।
 यादृशेन पुरस्कृत्य त्वं गतः सर्वपार्थिवान् ॥ ३९
 वयमेव त्रयो राजन्गच्छन्तं परमां गतिम् ।
 यद्वै त्वां नानुगच्छामस्तेन तप्स्यामहे वयम् ॥ ४०
 तत्स्वर्गहीना हीनार्थाः स्मरन्तः सुकृतस्य ते ।
 किं नाम तद्भवेत्कर्म येन त्वां न ब्रजाम वै ॥ ४१
 दुःखं नूनं कुरुश्रेष्ठ चरिष्याम महीमिमाम् ।
 हीनानां नस्त्वयाराजन्कुतः शान्तिः कुतः सुखं ४२
 गत्वैव तु महाराज समेत्य च महारथान् ।
 यथाज्येष्ठं यथाश्रेष्ठं पूजयेर्वचनान्मम ॥ ४३
 आचार्यं पूजयित्वा च केतुं सर्वधनुष्मताम् ।
 हतं मयाऽद्य शंसेथा धृष्टद्युम्नं नराधिप ॥ ४४
 परिष्वजेथा राजानं बाहिकं सुमहारथम् ।
 सैन्धवं सोमदत्तं च भूरिश्रवसमेव च ॥ ४५
 तथा पूर्वगतानन्यान्स्वर्गे पार्थिवसत्तमान् ।
 अस्मद्राक्यात्परिष्वज्य संपृच्छेस्त्वमनामयम् ॥ ४६
 सञ्जय उवाच ।
 इत्येवमुक्त्वा राजानं भग्नसक्थमचेतसम् ।
 अश्वत्थामा लघुप्राणं पुनर्वचनमब्रवीत् ॥ ४७
 दुर्योधन जीवसि चेद्राक्यं श्रोत्रसुखं शृणु ।
 सप्त पाण्डवतः शिष्टा धार्तराष्ट्रास्त्रयो वयम् ॥ ४८
 ते चैव भ्रातरः पञ्च वासुदेवोऽथ सात्यकिः ।
 अहं च कृतवर्मा च कृपः शारद्वतस्तथा ॥ ४९
 द्रौपदेया हताः सर्वे धृष्टद्युम्नस्य चात्मजाः ।
 पञ्चाला निहताः सर्वे मत्स्यशेषं च भारत ॥ ५०
 कृते प्रतिकृतं पश्य हतपुत्रा हि पाण्डवाः ।
 सौप्तिके शिविरं तेषां हतं सनरवाहनम् ॥ ५१
 मया च पापकर्माऽसौ धृष्टद्युम्नो महीपते ।
 प्रविश्य शिविरं रात्रौ पशुमारेण मारितः ॥ ५२
 दुर्योधनस्तु तां वाचं निशम्य मनसः प्रियाम् ।
 प्रतिलभ्य पुनश्चेत इदं वचनमब्रवीत् ॥ ५३
 न मेऽकरोत्तद्वाङ्मेयो न कर्णो न च ते पिता ।
 यच्चया कृपभोजाभ्यां सहितेनाद्य मे कृतम् ॥ ५४

स च सेनापतिः क्षुद्रो हतः सार्धं शिखण्डिना । इत्येवं द्रोणपुत्रस्य निशम्य करुणां गिरम् ।
 तेन मन्ये मधवता सममात्मानमद्य वै ॥ ५५ प्रत्यूषकाले शोकार्ताः प्राद्रवन्नगरं प्रति ॥ ६०
 स्वस्ति प्राप्तुत भद्रं वः स्वर्गे नः संगमः पुनः । एवमेष क्षयो वृत्तः कुरुपाण्डवसेनयोः ।
 इत्येवमुक्त्वा पुत्रस्ते कुरुराजो महामनाः ॥ ५६ घोरो विशसनो रौद्रो राजन्दुर्मन्त्रिते तव ॥ ६१
 प्राणानुपास्यजद्वीरः सुहृदां दुःखमादधत् । तव पुत्रे गते स्वर्गं शोकार्तस्य ममानघ ।
 अपाक्रामदिवं पुण्यां शरीरं क्षितिमाविशत् ॥ ५७ ऋषिदत्तं प्रनष्टं तद्विव्यदशित्वमद्य वै ॥ ६२
 एवं ते निधनं यातः पुत्रो दुर्योधनो नृप । वैशंपायन उवाच ।
 अग्रे यात्वा रणे शूरः पश्चाद्विनिहतः परैः ॥ ५८ इति श्रुत्वा स नृपतिर्ज्ञातिपुत्रवधं तदा ।
 तथैव ते परिष्वक्ताः परिष्वज्य च ते नृपम् । निःश्वस्य दीर्घमुष्णं च ततश्चिन्तापरोऽभवत् ॥ ६३
 पुनः पुनः प्रेक्षमाणाः स्वकानारुरुहू रथान् ॥ ५९

॥ इति श्रीमन्महाभारते सौप्तिकपर्वणि नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

समाप्तं सौप्तिकपर्व १ ।

(अथैषीकपर्व ॥ २ ॥)

दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

द्वैवातुर्ब्रह्मरितेन धृष्टद्युम्नसारथिना युधिष्ठिराय राज्ञौ वृत्तशिविरवृत्तान्तविनेदनम् ॥ १ ॥ तच्छ्रवणेन द्रौपद्यानयनाय मकुलमादिश्य शिविरभुवमुपागतवता युधिष्ठिरेण मृतनिजजनावलोकनेन परिदेवनम् ॥ २ ॥

वैशंपायन उवाच ।
 तस्यां रात्र्यां व्यतीतायां धृष्टद्युम्नस्य सारथिः ।
 गत्वा शशंस पाण्डुभ्यः सौप्तिके कदनं कृतम् ॥ १ ॥
 सूत उवाच ।
 द्रौपदेया हता राजन्दुपदस्यात्मजैः सह ।
 प्रमत्ता निशि विश्वस्ताः स्वपन्तः शिविरे स्वके ॥ २ ॥
 गौतमेन नृशंसेन भोजेन कृतवर्मणा ।
 अश्वत्थाम्ना च पापेन हतं वः शिविरं निशि ॥ ३ ॥
 एतैर्नरगजाश्वानां प्रासशक्तिपरश्वथैः ।
 सहस्राणि निकृन्तद्विर्निःशेषं शिविरं कृतम् ॥ ४ ॥
 'विकृष्टनानाविहगफलभारनतस्य ह ।'
 छिद्यमानस्य महतो वनस्येव परश्वथैः ।
 शुश्रुवे सुमहाञ्जन्दो बलस्य तव भारत ॥ ५ ॥
 महमेकोऽवशिष्टस्तु तस्मात्सैन्यान्महीपते ।

मुक्तः कथंचिद्धर्मात्मन्व्यग्राच्च कृतवर्मणः ॥ ६ ॥
 तच्छ्रुत्वा वाक्यमशिवं कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः ।
 पपात महां धर्मात्मा पुत्रशोकसमन्वितः ॥ ७ ॥
 पतन्तं तमतिक्रम्य परिजग्राह सात्यकिः ।
 भीमसेनोऽर्जुनश्चैव माद्रीपुत्रौ च पाण्डवौ ॥ ८ ॥
 लब्धचेतास्तु कौन्तेयः शोकविह्वलया गिरा ।
 जित्वा शत्रूञ्जितः पश्चात्पर्यदेवयदार्तवत् ॥ ९ ॥
 'अगम्या गतिरर्थानां कर्मणामीश्वरस्य च ।'
 दुर्विदा गतिरर्थानामपि ये दिव्यचक्षुषः ।
 जीयमाना जयन्त्यन्ये जयमाना वयं जिताः ॥ १० ॥
 हत्वा भ्रातृन्वयस्यांश्च पितृन्पुत्रान्सुहृद्गणान् ।
 बन्धून्मात्यान्पौत्रांश्च जित्वा सर्वाञ्जिता वयम् ११ ॥
 अनर्थो ह्यर्थसंकाशस्तथाऽनर्थोऽर्थदर्शनः ।
 जयोऽयमजयाकारो जयस्तस्मात्पराजयः ॥ १२ ॥

अतिक्रम्य धैर्यमर्यादां त्यक्त्वा पतन्तम् ॥ ८ ॥ अन्ये

शत्रवः । जयमानाः जयन्तः । जितानां जयो जयतां पराजयः

यजित्वा तप्यते पश्चादापन्न इव दुर्मतिः ।
 कथं मन्येत विजयं ततो जिततरः परैः ॥ १३
 येषामर्थाय पापं स्याद्विजयस्य सुहृद्बधैः ।
 निर्जितैरप्रमत्तैर्हि विजिता जितकाशिनः ॥ १४
 कर्णिनालीकदंष्ट्रस्य खड्गजिह्वस्य संयुगे ।
 चापव्यात्तास्त्ररौद्रस्य ज्यातलखननादिनः ॥ १५
 क्रुद्धस्य नरसिंहस्य संग्रामेष्वपलायिनः ।
 ये व्यमुञ्चन्त कर्णस्य प्रमादात्त इमे हताः ॥ १६
 रथहृदं शरवर्षोर्मिमन्तं
 रत्नाचितं वाहनयोधवृन्दम् ।
 शक्तयुष्टिमीनध्वजनागनक्रं
 शरासनावर्तमहेपुफेनम् ॥ १७
 संग्रामचन्द्रोदयवेगवेलं
 द्रोणार्णवं ज्यातलनेमिघोषम् ।
 ये तेरुरुच्चावचशस्त्रनौभि-
 स्ते राजपुत्रा निहताः प्रमादात् ॥ १८
 न हि प्रमादात्परमस्ति कश्चि-
 द्बधो नराणामिह जीवलोके ।
 प्रमत्तमर्था हि नरं समन्ता-
 स्यजन्यनर्थाश्च समाविशन्ति ॥ १९
 ध्वजोत्तमाग्रोच्छ्रितधूमकेतुं
 शरार्चिपं दीप्तमहापताकम् ।
 महाधनुर्ज्यातलनेमिघोषं
 तनुत्रनानाविधशस्त्रहोमम् ॥ २०
 महाचमूकक्षदवाभिपन्नं
 महाहवे भीष्ममहादवाग्निम् ।
 ये तेरुरुच्चावचशस्त्रवेगै-
 स्ते राजपुत्रा निहताः प्रमादात् ॥ २१
 न हि प्रमत्तेन नरेण शक्य-
 मामुं वसु श्रीर्विपुलं यशो वा ।
 पश्याप्रमादेन निहत्य शत्रू-
 न्सर्वान्महेन्द्रं सुखमेधमानम् ॥ २२

इन्द्रोपमान्पार्थिवपुत्रपौत्रा-
 न्पश्याविशेषेण हतान्प्रमादात् ।
 तीर्त्वा समुद्रं वणिजः समृद्धा
 मग्नाः कुनद्यामिव सीदमानाः ॥ २३
 अमर्षितैर्ये निहता नरेन्द्रा
 निःसंशयं ते त्रिदिवं प्रपन्नाः ।
 कृष्णां तु शोचामि कथं नु साध्वी
 शोकार्णवं सा विपहिष्यतीति ॥ २४
 भातृश्च पुत्राश्च हतान्निशम्य
 पाञ्चालराजं पितरं च वृद्धम् ।
 ध्रुवं विसंज्ञा पतिता पृथिव्यां
 सा शोष्यते शोककृशाङ्गयष्टिः ॥ २५
 तच्छोकजं दुःखमपारयन्ती
 कथं भविष्यत्युचिता सुखानाम् ।
 रोरूयते ज्ञातिवधाभितप्ता
 प्रदह्यमानेव हुताशनेन ॥ २६
 इत्येवमार्तः परिदेवयन्स
 राजा कुरूणां नकुलं वभापे ।
 गच्छानयैनामिह मन्दभाग्यां
 समातृपक्षामिति राजपुत्रीम् ॥ २७
 माद्रीसुतस्तत्परिगृह्य वाक्यं
 धर्मेण धर्मप्रथमस्य राज्ञः ।
 ययौ रथेनालयमाशु देव्याः
 पाञ्चालराजस्य च यत्र दाराः ॥ २८
 प्रस्थाप्य माद्रीसुतमाजमीढः
 शोकार्दितस्तैः सहितः सुहृद्भिः ।
 रोरूयमाणः प्रययौ सुताना-
 मायोधनं भूतगणानुकीर्णम् ॥ २९
 स तत्प्रविश्याशिवमुग्ररूपं
 ददर्श पुत्रान्सुहृदः सखींश्च ।
 भूमौ शयानान्रुधिरार्द्रगात्रा-
 न्विभिन्नदेहान्प्रहतोत्तमाङ्गान् ॥ ३०

फलतोऽभूदिति महदाश्चर्यमित्यर्थः ॥ १० ॥ पश्चात्स पाप इव
 दुर्मतिरिति क. पाठः ॥ १३ ॥ व्यमुञ्चन्त-मुक्ताः । कर्णस्य
 कर्णात् । प्रमादादस्मत्कृतादसान्निध्यात् ॥ १६ ॥ वाहनवाजि-
 युक्तमिति श्र. पाठः ॥ १७ ॥ तनुत्राणि नानाविधानि शस्त्राणि

च तेषां होमः प्रक्षेपो यत्र तं तनुत्रनानाविधशस्त्रहोमम्
 ॥ २० ॥ भीष्ममथं भीष्मप्रधानं अग्निदाहम् । भीष्मरूपेण
 अग्निना दाहमित्यर्थः ॥ २१ ॥ निहताः शयाना इति श्र. पाठः
 ॥ २४ ॥ दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

स तास्तु दृष्ट्वा भृशमार्तरूपो
युधिष्ठिरो धर्मभृतां वरिष्ठः ।

उच्चैः प्रचुक्रोश च कौरवाग्र्यः
पपात चोर्व्यां सगणो विसंज्ञः ॥ ३१

॥ इति श्रीमन्महाभारते सौप्तिकपर्वणि ऐषीकपर्वणि दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

नकुलेन युधिष्ठिरसमीपं प्रति द्रौपद्यानयनम् ॥ १ ॥ द्रौपद्या द्रौणिमस्तकमणिहरणचोदितेन भीमेन नकुलसारविना
रथेन द्रौणिवधाय प्रस्थानम् ॥ २ ॥

वैशंपायन उवाच ।

स दृष्ट्वा निहतान्सङ्घे पुत्रान्पौत्रान्सखींस्तथा ।
महादुःखपरीतात्मा बभूव जनमेजय ॥ १
ततस्तस्य महाञ्शोकः प्रादुरासीन्महात्मनः ।
सरतः पुत्रपौत्रान्स्तान्भ्रातृन्सुहृद् एव च ॥ २
तमश्रुपरिपूर्णाक्षं वेपमानमचेतसम् ।
सुहृदो भृशसंविशाः सांत्वयांचक्रिरे तदा ॥ ३
'कृत्वा तु विधिवत्तेषां पुत्राणाममितौजसाम् ।
प्रेतकार्याणि सर्वेषां बभूव भृशदुःखितः ॥' ४
तस्मिन्सुहृते जवनैर्वाजिभिर्हेममालिभिः ।
नकुलः कृष्णया सार्धमुपायात्परमार्तया ॥ ५
उपप्लव्यं गता सा तु श्रुत्वा सुमहदपियम् ।
तदा विनाशं सर्वेषां पुत्राणां व्यथितेन्द्रिया ॥ ६
कम्पमानेव कदली वातेनाभिसमीरिता ।
कृष्णा राजानमासाद्य शोकार्ता न्यपतद्भुवि ॥ ७
न बभौ वदनं तस्या रुदन्त्याः शोककशितम् ।
फुल्लपद्मपलाशाक्ष्या मेघावृत इवोडुराद् ॥ ८
ततस्तां पतित्वा दृष्ट्वा संरम्भी सत्यविक्रमः ।
बाहुभ्यां परिजग्राह समुत्पत्य वृकोदरः ॥ ९
सा समाश्वासिता तेन भीमसेनेन भामिनी ।
रुदती पाण्डवज्येष्ठमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १०
दिष्ट्या राजन्नवाप्येमामखिलां भोक्ष्यसे महीम् ।
आत्मजान्क्षत्रधर्मेण संप्रदाय यमाय वै ॥ ११
दिष्ट्या सर्वास्रकुशलं मत्तमातङ्गगामिनम् ।
अवाप्य पृथिवीं कृत्स्नां सौभद्रं न स्मरिष्यसि ॥ १२
आत्मजान्क्षत्रधर्मेण श्रुत्वा शूरान्निपातितान् ।

स्थितो राज्ये मया सार्धं विहरन्न स्मरिष्यसि ॥ १३
प्रसुप्तानां वधं श्रुत्वा द्रौणिना पापकर्मणा ।
शोको मां दहते गाढो हुताशन इवाश्रयम् ॥ १४
तस्य पापकृतो द्रौणेर्न चेदद्य दुरात्मनः ।
द्वियते सानुबन्धस्य युधि विक्रम्य जीवितम् ॥ १५
इहैव प्रायमासिष्ये तन्निबोधत पाण्डवाः ।
न चेत्फलमवाप्नोति द्रौणिः पापस्य कर्मणः ॥ १६
एवमुक्त्वा ततः कृष्णा पाण्डवं प्रत्युपाविशत् ।
युधिष्ठिरं याज्ञसेनी धर्मराजं यशस्विनी ॥ १७
दृष्ट्वापविष्टां राजा तु पाण्डवो महिषीं प्रियाम् ।
प्रत्युवाच स धर्मात्मा द्रौपदीं चारुदर्शनाम् ॥ १८
क्षत्रधर्मेण धर्मज्ञे प्राप्तास्ते निधनं शुभे ।
पुत्रास्ते भ्रातरश्चैव तान्न शोचितुमर्हसि ॥ १९
स कल्याणि वनं दुर्गं दूरं द्रौणिरितो गतः ।
तस्य त्वं पातनं सङ्घे कथं ज्ञास्यसि शोभने ॥ २०
द्रौपद्युवाच ।
द्रोणपुत्रस्य सहजो मणिः शिरसि मे श्रुतः ।
निहत्य सङ्घे तं पापं पश्येयं मणिमाहृतम् ।
द्रौणेः शिरस उत्कृत्य जीवेयमिति मे मतिः ॥ २१
इत्युक्त्वा पाण्डवं कृष्णा राजानं चारुदर्शना ।
भीमसेनकरे स्पृष्ट्वा कुपिता वाक्यमब्रवीत् ॥ २२
त्रातुमर्हसि मां भीम क्षत्रधर्ममनुस्मरन् ।
जहि तं पापकर्माणं शम्बरं मघवानिव ॥ २३
न हि ते विक्रमे तुल्यः पुमानस्तीह कश्चन ।
श्रुतं तत्सर्वलोकेषु परमव्यसने तथा ॥ २४
द्वीपोऽभूस्त्वं हि पार्थानां नगरे वारणावते ।

दिष्ट्येति । पुत्रनाशापेक्षया राज्यप्राप्तिमुखं तव महदित्य-

विक्षेपः ॥ ११ ॥

हिडिम्बदर्शने चैव तथा त्वमभवो गतिः ॥ २५	स काञ्चनविचित्राङ्गमारुरोह महारथम् ।
तथा विराटनगरे कीचकेन भृशार्दिताम् ।	आदाय रुचिरं चित्रं समार्गणगुणं धनुः ॥ २९
मामप्युद्धृतवान्कृच्छ्रात्पौलोमीं मघवानिव ॥ २६	नकुलं सारथिं कृत्वा द्रोणपुत्रवधे धृतः ।
यथैतान्यकृथाः पार्थ महाकर्माणि वै पुरा ।	विस्फार्य सशरं चापं तूर्णमश्वानचोदयत् ॥ ३०
तथा द्रौणिममित्रघ्न विनिहत्य सुखी भव ॥ २७	ते हयाः पुरुषव्याघ्र दीप्यमानाः स्वतेजसा ।
वैशंपायन उवाच ।	वहन्तः सहसा जग्मुर्हरयः शीघ्रगामिनः ॥ ३१
तस्या बहुविधं दुःखं निशम्य परिदेवितम् ।	शिविरात्स्वाद्गृहीत्वा स रथस्य पदमच्युतः ।
न चामर्षत कौन्तेयो भीमसेनो महाबलः ॥ २८	'द्रोणपुत्रगतेनाशु ययौ मार्गेण भारत ॥' ३२

॥ इति श्रीमन्महाभारते सौप्तिकपर्वणि ऐषीकपर्वणि एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

द्रौणिजिघांसया भीमे प्रतिगते कृष्णेन युधिष्ठिरं प्रति द्रौणिदौशशील्यादिकथनपूर्वकं भीमस्य ततो रक्षणीयत्व-
कथनम् ॥ १ ॥

वैशंपायन उवाच ।	स तदाज्ञाय दुष्टात्मा पितुर्वचनमप्रियम् ।
तस्मिन्प्रयाते दुर्धर्षे यदूनामृषभस्ततः ।	निराशः सर्वकल्याणैः शोकात्पर्यचरन्महीम् ॥ १०
अब्रवीत्पुण्डरीकाक्षः कुन्तीपुत्रं युधिष्ठिरम् ॥ १	ततस्तदा कुरुश्रेष्ठ वनस्थे त्वयि भारत ।
एष पाण्डव ते भ्राता पुत्रशोकपरायणः ।	अवसद्द्वारकामेत्य वृष्णिभिः परमाचिंतः ॥ ११
जिघांसुर्द्रौणिमाक्रन्दे एक एवाभिधावति ॥ २	स कदाचित्समुद्रान्ते वसन्द्वारवतीमनु ।
भीमः प्रियस्ते सर्वेभ्यो भ्रातृभ्यो भरतर्षभ ।	एक एकं समागम्य मामुवाच हसन्निव ॥ १२
तं कृच्छ्रगतमद्य त्वं कसान्नाभ्युपपद्यसे ॥ ३	यत्तदुग्रं तपः कृष्ण चरन्ममितविक्रमः ।
यत्तदाचष्ट पुत्राय द्रोणः परपुरंजयः ।	अगस्त्याद्भारताचार्यः प्रत्यपद्यत मे पिता ॥ १३
अस्त्रं ब्रह्मशिरो नाम दहेत पृथिवीमपि ॥ ४	अस्त्रं ब्रह्मशिरो नाम देवगन्धर्वपूजितम् ।
तन्महात्मा महाभागः केतुः सर्वधनुष्मताम् ।	तदद्य मयि दाशार्हं यथा पितरि मे तथा ॥ १४
प्रत्यपादयदाचार्यः प्रीयमाणो धनञ्जयम् ॥ ५	अस्त्रस्तदुपादाय दिव्यमस्त्रं यदूत्तम ।
तं पुत्रोऽप्येक एवैनमन्वयाचदमर्षणः ।	ममाप्यस्त्रं प्रयच्छ त्वं चक्रं रिपुहणं रणे ॥ १५
ततः प्रोवाच पुत्राय नातिहृष्टमना इव ॥ ६	स राजन्प्रीयमाणेन मयाप्युक्तः कृताञ्जलिः ।
विदितं चापलं ह्यासीदात्मजस्य दुरात्मनः ।	याचमानः प्रयत्नेन मत्तोऽस्त्रं भरतर्षभ ॥ १६
सर्वधर्मविदाचार्यः सोऽन्वशासत्सुतं ततः ॥ ७	देवदानवगन्धर्वमनुष्यपतगोरगाः ।
परमापद्रुतेनापि न स तात त्वया रणे ।	न समा मम वीर्यस्य शतांशेनापि पिण्डिताः ॥ १७
इदमस्त्रं प्रयोक्तव्यं मानुषेषु विशेषतः ॥ ८	इदं धनुरियं शक्तिरिदं चक्रमियं गदा ।
इत्युक्तवान्गुरुः पुत्रं द्रोणः पश्चादथोक्तवान् ।	यद्यदिच्छसि चेदस्त्रं मत्तस्तत्तद्दामि ते ॥ १८
न त्वं जातु सतां मार्गे स्थातेति पुरुषर्षभ ॥ ९	यच्छक्रोषि समुद्यन्तुं प्रयोक्तुमपि वा रणे ।

चोदिता वातरंहस इति झ. पाठः ॥ ३१ ॥ पदं गमनमार्ग-
चिह्नं गृहीत्वा लक्ष्य ॥ ३२ ॥ एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

आक्रन्दे संग्रामे ॥ २ ॥ स्थाता स्थाससि ॥ ९ ॥

तद्गृहाण विनाऽस्त्रेण यन्मे दातुमभीप्ससि ॥ १९
 स सुनाभं सहस्रारं वज्रनाभमयस्त्रयम् ।
 वज्रे चक्रं महाभागो मत्तः स्पर्धन्मया सह ॥ २०
 गृहाण चक्रमित्युक्तो मया तु तदनन्तरम् ।
 जग्राहोत्पत्य सहसा चक्रं सव्येन पाणिना ॥ २१
 न चैनमशकत्स्थानात्संचालयितुमप्युत ।
 अथैनं दक्षिणेनापि ग्रहीतुमुपचक्रमे ॥ २२
 सर्वयत्नेन तेनापि गृह्य नैनमकम्पयत् ॥ २३
 ततः सर्वबलेनापि यदै न न शशाक ह ।
 उद्यन्तुं वा चालयितुं द्रौणिः परमदुर्मनाः ।
 कृत्वा यत्नं परिश्रान्तः स न्यवर्तत भारत ॥ २४
 निवृत्तमनसं तस्मादभिप्रायाद्विचेतसम् ।
 अहमामभ्य संविभ्रमश्चत्थामानमनुवम् ॥ २५
 यः स दैवमनुष्येषु प्रमाणं परमं गतः ।
 गाण्डीवधन्वा श्वेताश्वः कपिप्रवरकेतनः ॥ २६
 यः साक्षाद्देवदेशं शितिकण्ठमुमापतिम् ।
 द्वन्द्वयुद्धे पुरा जिष्णुस्तोषयामास शंकरम् ॥ २७
 यस्मात्प्रियतरो नास्ति ममान्यः पुरुषो भुवि ।
 नादेयं यस्य मे किञ्चिदपि प्राणान्महात्मनः ॥ २८
 तेनापि सुहृदा ब्रह्मन्पार्थेनाक्रिष्टकर्मणा ।
 नोक्तपूर्वमिदं वाक्यं यस्त्वं मामभिभापसे ॥ २९
 ब्रह्मचर्यं महद्भौरं तीर्त्वा द्वादशवार्षिकम् ।
 हिमवत्पार्श्वमास्थाय यो मया तपसाऽऽर्जितः ॥ ३०

समानव्रतचारिण्यां रुक्मिण्यां योऽन्वजायत ।
 सनत्कुमारस्तेजस्वी प्रद्युम्नो नाम मे सुतः ॥ ३१
 तेनाप्येतन्महद्दिव्यं चक्रमप्रतिमं रणे ।
 न प्रार्थितमभून्मूढ तदिदं प्रार्थितं त्वया ॥ ३२
 रामेणातिबलेनैतन्नोक्तपूर्वं कदाचन ।
 न गदेन न साम्बेन यदिदं प्रार्थितं त्वया ॥ ३३
 द्वारकावासिभिश्चान्यैर्वृष्ण्यन्धकमहारथैः ।
 नोक्तपूर्वमिदं क्षुद्रं तदिदं प्रार्थितं त्वया ॥ ३४
 भारताचार्यपुत्रस्त्वं मानितः सर्वयादवैः ।
 चक्रेण रथिनां श्रेष्ठं कं नु तात युयुत्ससे ॥ ३५
 एवमुक्तो मया द्रौणिर्माभिदं प्रत्युवाच ह ।
 प्रयुज्य भवते पूजां योत्स्ये कृष्ण त्वया सह ॥ ३६
 प्रार्थितं ते मया चक्रं देवदानवपूजितम् ।
 अजेयः स्यामिति विभो सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥ ३७
 सोऽहं तद्दुर्लभं चक्रमनवाप्यैव केशव ।
 प्रतियास्यामि गोविन्द शिवेनाभिवदस्व माम् ॥ ३८
 एतत्सुनाभं भोजानामृषभेण त्वया धृतम् ।
 चक्रमप्रतिचक्रेण भुवि नान्योऽभिपद्यते ॥ ३९
 एतावदुक्त्वा द्रौणिर्मा युग्यानश्वान्धनानि च ।
 आदायोपययौ काले रत्नानि विविधानि च ॥ ४०
 स संरम्भी दुरात्मा च चपलः क्रूर एव च ।
 वेद चास्त्रं ब्रह्मशिरस्तस्माद्द्रक्ष्यो वृकोदरः ॥ ४१

॥ इति श्रीमन्महाभारते सौप्तिकपर्वणि ऐषीकपर्वणि द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

कृष्णादिभिर्भागीरथीतीरे व्याससमीपसमासीनद्रौणिदर्शनम् ॥ १ ॥ तद्दर्शना द्रौणिना अपाण्डवहेतोर्ब्रह्मशिरोस्त्र-
 प्रयोगः ॥ २ ॥

वैशंपायन उवाच ।
 एवमुक्त्वा कुरुश्रेष्ठं सर्वयादवनन्दनः ।
 सर्वायुधवरोपेतमारुरोह रथोत्तमम् ॥ १
 युक्तं परमकाम्भोजैस्तुरगैर्हेममालिभिः ।
 उदितादित्यसंकाशं सर्वरत्नविभूषितम् ॥ २

दक्षिणे ह्यावहच्छैव्यः सुग्रीवः सव्यतो धुरम् ।
 पार्णिवाहौ तु तस्यास्तां मेघपुष्पबलाहकौ ॥ ३
 विश्वकर्मकृता दिव्या रत्नधातुविभूषिता ।
 उच्छ्रिता च रथे तस्मिन्ध्वजयष्टिरदृश्यत ॥ ४
 वैनतेयः स्थितस्तस्यां प्रभामण्डलरश्मिवान् ।

मे मह्यं दातुमिच्छसि तेन विनापि गृहाण । त्वदीयेऽस्त्रे ममे-

च्छा नास्तीति भावः ॥ १९ ॥ द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

तस्य सत्यवतः केतुर्भुजगारिरदृश्यत ॥	५	स ददर्श महात्मानमुदकान्ते यशस्विनम् ।	
अथारोहद्वृषीकेशः केतुः सर्वधनुष्मताम् ।		कृष्णद्वैपायनं व्यासमासीनमृषिभिः सह ॥ १४	
अर्जुनः स च धर्मात्मा कुरुराजो युधिष्ठिरः ॥ ६	६	तं चैव क्रूरकर्माणं घृताक्तं कुशचीरिणम् ।	
अशोभेतां महात्मानौ दाशार्हमभितः स्थितौ ।		रजसा ध्वस्तमासीनं ददर्श द्रौणिमन्तिके ॥ १५	
रथस्थं शार्ङ्गधन्वानमश्विनाविव वासवम् ॥ ७	७	तमभ्यधावत्कौन्तेयः प्रगृह्य सशरं धनुः ।	
उभावारोप्य दाशार्हः सन्दनं लोकपूजितम् ।		भीमसेनो महाबाहुस्तिष्ठतिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ १६	
प्रतोदेन जवोपेतान्परमाश्वानचोदयत् ॥ ८	८	तं दृष्ट्वा भीमकर्माणं प्रगृहीतशरासनम् ।	
ते ह्याः सहस्रोत्पेतुर्गृहीत्वा सन्दनोत्तमम् ।		भ्रातरौ पृष्ठतश्चास्य जनार्दनरथे स्थितौ ।	
आस्थितं पाण्डवेयाभ्यां यदूनामृषभेण च ॥ ९	९	व्यथितात्माऽभवद्द्रौणिः प्राप्तं चेदममन्यत ॥ १७	
बहतां शार्ङ्गधन्वानमश्वानां शीघ्रगामिनाम् ।		स तद्विव्यमदीनात्मा परमास्त्रमचिन्तयत् ।	
प्रादुरासीन्महाञ्जशब्दः पक्षिणां पततामिव ॥ १०	१०	जग्राह च शरैषीकां द्रौणिः सव्येन पाणिना ॥ १८	
ते समर्था महाबाहुं क्षणेन भरतर्षभ ।		स तामापदमासाद्य दिव्यमस्त्रमुदरयत् ।	
भीमसेनं महेष्वासमनुसस्रुः सुवेगिताः ॥ ११	११	अमृष्यमाणस्ताञ्छरान्दिव्यायुधधरान्स्थितान् ।	
क्रोधदीप्तं तु कौन्तेयं द्विपदर्थं समुद्यतम् ।		अपाण्डवायेति रुषा वाचमुत्सृज्य दारुणम् ॥ १९	
नाशक्रुवन्वारयितुं समेत्यापि महारथाः ॥ १२	१२	इत्युक्त्वा राजशार्दूल द्रोणपुत्रः प्रतापवान् ।	
स तेषामग्रतः शूरः श्रीमतां दृढधन्विनाम् ।		सर्वलोकप्रमोहार्थं तदस्त्रं प्रमुमोच ह ॥ २०	
ययौ भागीरथीतीरं हरिभिर्भृशवेगितैः ।		ततस्तस्यामिषीकायां पावकः समजायत ।	
यत्र स श्रूयते द्रौणिः पुत्रहन्ता दुरात्मवान् ॥ १३	१३	प्रधक्ष्यन्निव लोकांस्त्रीन्कालान्तकयमोपमः ॥ २१	

॥ इति श्रीमन्महाभारते सौप्तिकपर्वणि ऐषीकपर्वणि त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

अर्जुनेन कृष्णाजया द्रौण्यस्त्रप्रत्यक्षप्रयोगः ॥ १ ॥

वैशंपायन उवाच ।		पूर्वमाचार्यपुत्राय ततोऽनन्तरमात्मने ।	
इङ्गितेनैव दाशार्हस्तस्याभिप्रायमादितः ।		भ्रातृभ्यश्चैव सर्वेभ्यः स्वस्तीत्युक्त्वा परंतपः ॥ ५	
द्रौणेर्बुद्ध्वा महाबाहुरर्जुनं प्रत्यभापत ॥ १	१	देवताभ्यो नमस्कृत्य गुरुभ्यश्चैव सर्वशः ।	
अर्जुनार्जुन यदिव्यमस्त्रं ते हृदि वर्तते ।		उत्ससर्ज शिवं ध्यायन्नस्त्रमस्त्रेण शाम्यताम् ॥ ६	
द्रोणोपदिष्टं तस्यायं कालः संप्रति पाण्डव ॥ २	२	ततस्तदस्त्रं सहसा सृष्टं गाण्डीवधन्वना ।	
भ्रातृणामात्मनश्चैव परित्राणाय भारत ।		प्रज्ज्वाल महाचिष्मद्युगान्तानलसन्निभम् ॥ ७	
विसृजैतत्त्वमप्याजावस्त्रमस्त्रनिवारणम् ॥ ३	३	तथैव द्रोणपुत्रस्य तदस्त्रं तिग्मतेजसः ।	
केशवेनैवमुक्तोऽथ पाण्डवः परवीरहा ।		प्रज्ज्वाल महाज्वालं तेजोमण्डलसंवृतम् ॥ ८	
अवातरद्रथात्तूर्णं प्रगृह्य सशरं धनुः ॥ ४	४	निर्वाता बहवश्चासन्पेतुरल्काः सहस्रशः ।	

महद्भयं च भूतानां सर्वेषां समजायत ॥	९	तदन्तरमनाभृष्यावुपगम्य यशस्विनौ ।	
सशब्दमभवद्भयोम ज्वालामालाकुलं भृशम् ।		आस्तामृषिवरौ तत्र ज्वलिताविव पावकौ ॥	१४
चचाल च मही कृत्स्ना सपर्वतवनहुमा ॥	१०	प्राणभृद्भिरनाभृष्यौ देवदानवसंमतौ ।	
तावस्त्रतेजसा लोकांस्त्रासयन्तौ ततः स्थितौ ।		अस्त्रतेजः शमयितुं लोकानां हितकाम्यया ॥	१५
महर्षी सहितौ तत्र दर्शयामासतुस्तदा ॥	११	ऋषी ऊचतुः ।	
नारदः सर्वधर्मात्मा भरतानां पितामहः ।		महास्त्रविदुषः पूर्वे येऽप्यतीता महारथाः ।	
उभौ शमयितुं वीरौ भारद्वाजधनञ्जयौ ॥	१२	नैतदस्त्रं मनुष्येषु तैः प्रयुक्तं कथंचन ।	
तौ मुनी सर्वधर्मज्ञौ सर्वभूतहितैषिणौ ।		किमिदं साहसं वीरौ कृतवन्तौ महात्ययम् ॥	१६
दीप्तयोरस्त्रयोर्मध्ये स्थितौ परमतेजसौ ॥	१३		

॥ इति श्रीमन्महाभारते सौप्तिकपर्वणि ऐषीकपर्वणि चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

अर्जुनेन व्यासनारदभावानुरोधेन स्वप्रयुक्तब्रह्मशिरोस्त्रप्रतिसंहारः ॥ १ ॥ कृष्णेनाश्वत्थामानं प्रति उत्तरागर्भे ऐषीका-
स्त्रपातेऽपि मृतशिशोः स्वेन समुज्जीवनप्रतिज्ञा ॥ २ ॥ ब्रह्मचर्याभावाद्ब्रह्मप्रतिसंहारासमर्थेन द्रौणिना व्यासकृष्णावना-
दस्य पाण्डवगर्भेऽप्यैषीकास्त्रोत्सर्जनम् ॥ ३ ॥

वैशंपायन उवाच ।		तदस्त्रं सानुबन्धस्य मूर्धानं तस्य कृन्तति ॥	८
दृष्ट्वैव मुनिशार्दूलौ तावन्मिसमतेजसौ ।		ब्रह्मचारी व्रती चापि दुरवापमवाप्य तत् ।	
‘गाण्डीवधन्वा संचिन्त्य प्राप्तकालं महारथः ।’		परमव्यसनार्तोऽपि नार्जुनोऽस्त्रं व्यमुञ्चत ॥	९
संजहार शरं दिव्यं त्वरमाणो धनञ्जयः ॥	१	सत्यव्रतधरः शूरो ब्रह्मचारी च पाण्डवः ।	
उवाच वचनं श्रेष्ठस्तावृषी प्राञ्जलिस्तदा ।		गुरुवर्ती च तेनास्त्रं संजहारार्जुनः पुनः ॥	१०
प्रमुक्तमस्त्रमस्त्रेण शाम्यतामिति वै मया ॥	२	द्रौणिरप्यथ संग्रेक्ष्य सोऽन्तरा तावृषी स्थितौ ।	
संहृते परमास्त्रेऽस्मिन्सर्वानस्मानशेषतः ।		न शशाक पुनर्घोरमस्त्रं संहर्तुमोजसा ॥	११
पापकर्मा ध्रुवं द्रौणिः प्रधक्ष्यत्यस्त्रतेजसा ॥	३	अशक्तः प्रतिसंहारे परमास्त्रस्य संयुगे ।	
यदत्र हितमस्माकं लोकानां चैव सर्वथा ।		द्रौणिर्दानमना राजन्द्रेऽपायनमभाषत ॥	१२
भवन्तौ देवसंकाशौ तथा संमन्तुमर्हतः ॥	४	उत्तमव्यसनार्तेन प्राणत्राणमभीप्सुना ।	
इत्युक्त्वा संजहारास्त्रं पुनरेव धनञ्जयः ।		मयैतदस्त्रमुत्सृष्टं भीमसेनभयान्मुने ॥	१३
संहारो दुष्करस्तस्य देवैरपि हि संयुगे ॥	५	अधर्मश्च कृतोऽनेन धार्तराष्ट्रं जिघांसता ।	
विसृष्टस्य रणे तस्य परमास्त्रस्य संग्रहे ।		मिथ्याचारेण भगवन्भीमसेनेन संयुगे ॥	१४
अशक्तः पाण्डवादन्यः साक्षादपि शतक्रतुः ॥	६	अतः सृष्टमिदं ब्रह्मन्मयाऽस्त्रमकृतात्मना ।	
ब्रह्मतेजोद्भवं तद्धि विसृष्टमकृतात्मना ।		तस्य भूयोऽपि संहारं कर्तुं नाहमिहोत्सहे ॥	१५
न शक्यमावर्तयितुं ब्रह्मचर्यव्रतादृते ॥	७	निसृष्टं हि मया दिव्यमेतदस्त्रं दुरासदम् ।	
अचीर्णब्रह्मचर्यो यः सृष्ट्वाऽऽवर्तयते पुनः ।		अपाण्डवायेति मुने वदितेजोऽनुमन्त्र्य वै ॥	१६
		तदिदं पाण्डवेयानामन्तायैवाभिसंहितम् ।	

अद्य पाण्डुसुतान्सर्वाञ्जीविताद्भ्रंशयिष्यति ॥ १७	यत्तु मे भगवानाह तन्मे कार्यमनन्तरम् ।
कृतं पापमिदं ब्रह्मन्रोषाविष्टेन चेतसा ।	अयं मणिरयं चाहमिषीका तु पतिष्यति ।
वधमाशास्य पार्थानां मयास्त्रं सृजता रणे ॥ १८	गर्भेषु पाण्डुपुत्राणामुत्तरायास्तथोदरे ॥ ३१
व्यास उवाच ।	वैशंपायन उवाच ।
अस्त्रं ब्रह्मशिरस्तात विद्वान्पार्थो धनञ्जयः ।	प्राह द्रोणसुतं तत्र व्यासः परमदुर्मनाः ॥ ३२
उत्सृष्टवानहिंसार्थं न रोपेण तवाहवे ॥ १९	एवं कुरु न चान्यत्र बुद्धिः कार्या कथंचन ।
अस्त्रमस्त्रेण तु रणे तव संशमयिष्यता ।	गर्भेषु पाण्डवेयानां विसृज्यैतदुपारम ॥ ३३
विसृष्टमर्जुनेनेदं पुनश्च प्रतिसंहतम् ॥ २०	'तमुवाच हृषीकेशः पाण्डवानां हिते मतः ।
ब्रह्मास्त्रमप्यवाप्यैतदुपदेशात्पितुस्तव ।	भविष्यमेकमुत्सृज्य गर्भेष्वस्त्रं निपाल्यताम् ॥ ३४
क्षत्रधर्मान्महाबाहुर्नाकम्पत धनञ्जयः ॥ २१	अहमेनं ददाम्येषां पिण्डदं कीर्तिवर्धनम् ।
एवं धृतिमतः साधोः सर्वास्त्रविदुपः सतः ।	राजर्षिं पुण्यकर्माणमनेकक्रतुयाजिनम् ॥ ३५
सभ्रातृबन्धोः कस्मात्त्वं वधमस्य चिकीर्षसि ॥ २२	एवं कुरु न चान्या ते बुद्धिः कार्या कथंचन ।
अस्त्रं ब्रह्मशिरो यत्र परमास्त्रेण वध्यते ।	आगर्भात्पाण्डवेयानां कृत्वा पातं विनङ्क्ष्यति' ३६
समा द्वादश पर्जन्यस्तद्राष्ट्रं नाभिवर्षति ॥ २३	एवं ब्रुवाणं गोविन्दं वृषभं सर्वसात्वताम् ।
एतदर्थं महाबाहुः शक्तिमानपि पाण्डवः ।	द्रौणिः परमसंकुद्धः प्रत्युवाचेदमुत्तरम् ॥ ३७
न विहन्यात्तदस्त्रं तु प्रजाहितचिकीर्षया ॥ २४	नैतदेवं यदात्थ त्वं पक्षपातेन केशव ।
पाण्डवास्त्वं च राष्ट्रं च सदा संरक्ष्यमेव नः ।	वचनात्पुण्डरीकाक्ष तव मद्राक्यमन्यथा ॥ ३८
तस्मात्संहर दिव्यं त्वमस्त्रमेतन्महाभुज ॥ २५	पतिष्यत्येतदस्त्रं वै गर्भे तस्या मयोद्यतम् ।
अरोपस्तव चैवास्तु पार्थाः सन्तु निरामयाः ।	विराटदुहितुः कृष्ण यं त्वं रक्षितुमर्हसि ॥ ३९
न ह्यधर्मेण राजर्षिः पाण्डवो जेतुमिच्छति ॥ २६	वासुदेव उवाच ।
मणिं चैव प्रयच्छाद्य यस्ते शिरसि तिष्ठति ।	अमोघः परमास्त्रस्य पातस्त्वद्य भविष्यति ।
एतदादाय ते प्राणान्प्रतिदास्यन्ति पाण्डवाः ॥ २७	'अभिमन्योः सृजैषीकां गर्भस्थः शाम्यतां शिशुः ॥
द्रौणिरुवाच ।	अहमेनं मृतं जातं जीवयिष्यामि बालकम् ।'
पाण्डवैर्यानि रत्नानि यच्चान्यत्कौरवैर्धनम् ।	स तु गर्भो मृतो जातो दीर्घमायुरवाप्स्यति ॥ ४१
अवाप्तमिह तेभ्योऽयं मणिर्मम विशिष्यते ॥ २८	'इत्युक्तः प्रत्युवाचैनं द्रोणपुत्रः स्वयन्निव ।
यमावध्य भयं नास्ति शस्त्रव्याधिक्षुधाश्रयम् ।	यद्यस्त्रदग्धं गोविन्द जीवयस्वेवमस्त्विति ॥' ४२
देवेभ्यो दानवेभ्यो वा नागेभ्यो वा कथंचन ॥ २९	ततः परममस्त्रं तु द्रौणिरुद्यतमाहवे ।
न च रक्षोगणभयं न तस्करभयं तथा ।	द्वैपायनमनादृत्य गर्भेषु प्रमुमोच ह ॥ ४३
एवंवीर्यो मणिरयं न मे त्याज्यः कथंचन ॥ ३०	

॥ इति श्रीमन्महाभारते सौप्तिकपर्वणि ऐषीकपर्वणि पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

कृष्णेन स्ववचनोलङ्घनेनास्त्रप्रयोक्तुरश्वत्थाम्नः शापदानं व्यासेन तदनुमोदनं च ॥ १ ॥ भीमेन द्रौणिमस्तकमणिदानेन द्रौपदीसमाश्वासनम् ॥ २ ॥ युधिष्ठिरेण द्रौपदीवचनात्स्वमस्तके तन्मणिधारणम् ॥ ३ ॥

वैशंपायन उवाच ।

तदाज्ञाय हृषीकेशो विक्रुष्टं पापकर्मणा ।
 हृष्यमाण इदं वाक्यं द्रौणिं प्रत्यब्रवीत्तदा ॥ १
 विराटस्य सुतां पूर्वं स्तुपां गाण्डीवधन्वनः ।
 उपप्लान्यगतां दृष्ट्वा ऋतवाग्ब्राह्मणोऽब्रवीत् ॥ २
 परिक्षीणेषु कुरुषु पुत्रस्तव भविष्यति ।
 एतदस्य परिक्षिच्वं गर्भस्थस्य भविष्यति ॥ ३
 तस्य तद्वचनं साधोः सत्यमेतद्भविष्यति ।
 परिक्षिद्भविता ह्येषां पुनर्वंशकरः सुतः ॥ ४
 त्वां तु कापुरुषं पापं विदुः सर्वे मनीषिणः ।
 असकृत्पापकर्माणं बालजीवितघातकम् ॥ ५
 तस्मात्त्वमस्य पापस्य कर्मणः फलमाप्नुहि ।
 त्रीणि वर्षसहस्राणि चरिष्यसि महीमिमाम् ॥ ६
 अप्राप्नुवन्कचित्काचित्संविदं जातु केनचित् ।
 निर्जनानसहायस्त्वं देशान्प्रविचरिष्यसि ॥ ७
 भवित्री न हि ते क्षुद्र जनमध्येषु संस्थितिः ।
 पूयशोणितगन्धी च दुर्गकान्तारसंश्रयः ।
 विचरिष्यसि पापात्मंश्चिरमेको वसुंधराम् ॥ ८
 वयः प्राप्य परिक्षित्तु देवव्रतमवाप्य च ।
 कृपाञ्छारद्वताच्छूरः सर्वास्त्राण्युपपत्स्यते ॥ ९
 विदित्वा परमास्त्राणि क्षत्रधर्मव्रते स्थितः ।
 पष्टिं वर्षाणि धर्मात्मा वसुधां पालयिष्यति ॥ १०
 इतश्चोर्ध्वं महाबाहुः कुरुराजो भविष्यति ।
 परिक्षिन्नाम नृपतिर्मिषतस्ते सुदुर्मते ॥ ११
 [अहं तं जीवयिष्यामि दग्धं शस्त्राग्नितेजसा ।]
 पश्य मे तपसो वीर्यं सत्यस्य च नराधम ॥ १२

व्यास उवाच ।

यस्मादनादृत्य कृतं त्वयाऽस्मान्कर्म दारुणम् ।
 ब्राह्मणस्य सतश्चेदं वृत्तमन्यायवर्तिनः ॥ १३
 तस्माद्यद्देवकीपुत्र उक्तवानुत्तमं वचः ।
 आलोकात्तव तद्भावि क्षुद्रकर्मन्त्रजेति ह ॥ १४
 अश्वत्थामोवाच ।
 सहैव भवता ब्रह्मन्स्थास्यामि पुरुषेष्विह ।
 सत्यवागस्तु भगवानयं च पुरुषोत्तमः ॥ १५
 वैशंपायन उवाच ।
 प्रदायाथ मणिं द्रौणिः पाण्डवानां महात्मनाम् ।
 जगाम विमनास्तेषां सर्वेषां पश्यतां वनम् ॥ १६
 पाण्डवाश्च सदाशार्हास्तानृपीनभिवाद्य च ।
 कृष्णद्वैपायनं चैव नारदं चैव पर्वतम् ॥ १७
 द्रोणपुत्रस्य सहजं मणिमादाय सत्वराः ।
 द्रौपदीमभ्यधावन्त प्रायोपेतां मनस्विनीम् ॥ १८
 वैशंपायन उवाच ।
 ततस्ते पुरुषव्याघ्राः सदश्वैरनिलोपमैः ।
 अभ्ययुः सहदाशार्हाः शिविरं पुनरेव हि ॥ १९
 अवतीर्य रथेभ्यस्तु त्वरमाणा महारथाः ।
 ददृशुर्द्रौपदीं हृष्टामार्तामार्ततराः स्वयम् ॥ २०
 ताम्रपेत्य निरानन्दां दुःखशोकसमन्विताम् ।
 परिवार्य व्यतिष्ठन्त पाण्डवाः सहकेशवाः ॥ २१
 ततो राज्ञाऽभ्यनुज्ञातो भीमसेनो महाबलः ।
 प्रददौ तं मणिं दिव्यं वचनं चेदमब्रवीत् ॥ २२
 अयं भद्रे तव मणिः पुत्रहन्ता जितश्च ते ।
 उत्तिष्ठ शोकमुत्सृज्य क्षात्रधर्ममनुसर ॥ २३

संविदं संलापम् ॥ ७ ॥ प्रायोपेतां मरणार्थं यो नियमस्ते-
 नोपेताम् ॥ १८ ॥ हृष्टामश्वत्थाम्नः पराभवेन । आर्ता पुत्रादेः

शोकेन ॥ २० ॥

प्रयाणे वासुदेवस्य शमार्थमसितेक्षणे ।
यान्युक्तानि त्वया भीरुवाक्यानि मधुघातिनि २४
नैव मे पतयः सन्ति न पुत्रा भ्रातरो न च ।
न वै त्वमिति गोविन्द शममिच्छति राजनि ॥ २५
उक्तवत्यसि तीव्राणि वाक्यानि पुरुषोत्तमम् ।
क्षत्रधर्मानुरूपाणि तानि संस्मर्तुमर्हसि ॥ २६
हतो दुर्योधनः पापो राज्यस्य परिपन्थिकः ।
दुःशासनस्य रुधिरं पीतं विस्फुरतो मया ॥ २७
वैरस्य गतमानृण्यं न स्म वाच्या विवक्षताम् ।
जित्वा मुक्तो द्रोणपुत्रो ब्राह्मण्याद्रौरवेण च ॥ २८
यशोऽस्य पतितं देवि शरीरं त्ववशेषितम् ।

वियोजितश्च मणिना भ्रंशितश्चायुधं श्रुवि ॥ २९
द्रौपद्युवाच ।
केवलानृण्यमाप्ताऽसि गुरुपुत्रो गुरुर्मम ।
शिरस्येतं मणिं राजा ग्रहीतुमनघोऽर्हति ॥ ३०
तं गृहीत्वा ततो राजा शिरस्येवाकरोत्तदा ।
गुरोरुच्छेषमित्येव द्रौपद्या वचनादपि ॥ ३१
ततो दिव्यं मणिवरं शिरसा धारयन्प्रभुः ।
शुशुभे स तदा राजा सचन्द्र इव पर्वतः ॥ ३२
उत्तस्यौ पुत्रशोकार्ता ततः कृष्णा मनस्विनी ।
कृष्णं चापि महाबाहुः परिपप्रच्छ धर्मराट् ॥ ३३

॥ इति श्रीमन्महाभारते सौप्तिकपर्वणि ऐपीकपर्वणि षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

युधिष्ठिरेण द्रौणिकस्य बहुभारणशक्तिप्रभे कृष्णेन रुद्रप्रसादादित्युक्त्वा रुद्रमहिमकथनम् ॥ १ ॥

वैशंपायन उवाच ।
हतेषु सर्वसैन्येषु सौप्तिके तै रथैस्त्रिभिः ।
शोचन्युधिष्ठिरो राजा दाशार्हमिदमब्रवीत् ॥ १
कथं नु कृष्ण पापेन क्षुद्रेण शठबुद्धिना ।
द्रौणिना निहताः सर्वे मम पुत्रा महारथाः ॥ २
तथा कृतास्त्रविक्रान्ताः संग्रामेष्वपलायिनः ।
द्रुपदस्यात्मजाश्चैव द्रोणपुत्रेण पातिताः ॥ ३
यस्य द्रोणो महेष्वासो न प्रादादाहवे सुखम् ।
निजघ्ने रथिनां श्रेष्ठं धृष्टद्युम्नं कथं नु सः ॥ ४
किन्तु तेन कृतं कर्म तथायुक्तं नरर्षभ ।
यदेकः समरे सर्वानवधीन्नो गुरोः सुतः ॥ ५
श्रीभगवानुवाच ।
नूनं स देवदेवानामीश्वरेश्वरमव्ययम् ।
जगाम शरणं द्रौणिकस्तेनावधीद्बहून् ॥ ६
प्रसन्नो हि महादेवो दद्यादमरतामपि ।

वीर्यं च गिरिशो दद्याद्येनेन्द्रमपि शातयेत् ॥ ७
वेदाहं हि महादेवं तच्चेन भरतर्षभ ।
यानि चास्य पुराणानि कर्माणि विविधानि च ॥ ८
आदिरेष हि भूतानां मध्यमन्तश्च भारत ।
विचेष्टते जगच्चेदं सर्वमस्यैव कर्मणा ॥ ९
एवं सिसृक्षुर्भूतानि ददर्श प्रथमं विभुः ।
पितामहोऽब्रवीच्चैनं भूतानि सृज माचिरम् ॥ १०
हरिकेशस्तथेत्युक्त्वा दीर्घदर्शी तदा प्रभुः ।
दीर्घकालं तपस्तेपे मग्नोऽम्भसि महातपाः ॥ ११
सुमहान्तं ततः कालं प्रतीक्ष्यैनं पितामहः ।
स्रष्टारं सर्वभूतानां ससर्ज मनसाऽपरम् ॥ १२
सोऽब्रवीद्भातरं दृष्ट्वा गिरिशं सुप्तमम्भसि ।
यदि मे नाग्रजोऽस्त्यन्यस्ततः स्रक्ष्याम्यहं प्रजाः ॥ १३
तमब्रवीत्पिता नास्ति त्वदन्यः पुरुषोऽग्रजः ।
स्थाणुरेष जले मग्नो विस्रन्धः कुरु वै प्रजाः ॥ १४

मधुघातिनि मधुदैत्यहन्तरि ॥ २४ ॥ विवक्षतां वक्तुमिच्छतां

वाच्याः निन्याः नैव स्म ॥ २८ ॥ षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

भूतान्यन्वसृजत्सप्त दक्षः क्षिप्रं प्रजापतिः ।
 यैरिमं व्यकरोत्सर्वं भूतग्रामं चतुर्विधम् ॥ १५
 ताः सृष्टमात्राः क्षुधिताः प्रजाः सर्वाः प्रजापतिम् ।
 विभक्षयिषवो राजन्सहसा प्राद्रवंस्तदा ॥ १६
 स भक्ष्यमाणस्त्राणार्थी पितामहमुपाद्रवत् ।
 आभ्यो मां भगवांस्त्रातु वृत्तिरासां विधीयताम् १७
 ततस्ताभ्यो ददावन्नमोषधीः स्थावराणि च ।
 जङ्गमानि च भूतानि दुर्बलानि वलीयसाम् ॥ १८
 विहितान्नाः प्रजास्तास्तु जग्मुस्तुष्टा यथागतम् ।
 ततो बभूधरे राजन्प्रीतिमत्यः स्वयोनिषु ॥ १९
 भूतग्रामे विवृद्धे तु सृष्टे देवासुरे तदा ।
 उदतिष्ठज्जलाञ्ज्येष्टः प्रजाश्रेमा ददर्श सः ॥ २०

बहुरूपाः प्रजाः सृष्टा विवृद्धाश्च स्वतेजसा ।
 चुक्रोध बलवद्दृष्ट्वा लिङ्गं स्वं चाप्यविध्यत ॥ २१
 तत्पविद्धं तथा भूमौ तथैव प्रत्यतिष्ठत ।
 तमुवाचाव्ययो ब्रह्मा वचोभिः शमयन्निव ॥ २२
 किं कृतं सलिले शर्वं चिरकालस्थितेन ते ।
 किमर्थं चेदमुत्पाद्य लिङ्गं भूमौ प्रवेशितम् ॥ २३
 सोऽब्रवीज्जातसंरम्भस्तथा लोकगुरुर्गुरुम् ।
 प्रजाः सृष्टाः परेणेमाः किं करिष्याम्यनेन वै ॥ २४
 तपसाऽधिगतं चान्नं प्रजार्थं मे पितामह ।
 ओषध्यः परिवर्तेरन्यथैवं सततं प्रजाः ॥ २५
 एवमुक्त्वा स सक्रोधो जगाम विमना भवः ।
 गिरेर्मुञ्जवतः पादं तपस्तप्तुं महातपाः ॥ २६

॥ इति श्रीमन्महाभारते सौप्तिकपर्वणि ऐषीकपर्वणि सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

कृष्णेन युधिष्ठिरं प्रति रुद्रस्य कोपप्रसादाभ्यां देवानां यज्ञनाशतत्प्रवृत्तिकथनपूर्वकं तत एवाश्वत्थामद्वारा पुत्रादिवध-
 संभवकथनम् ॥ १ ॥

श्रीभगवानुवाच ।
 ततो देवयुगेऽस्तीते देवा वै समकल्पयन् ।
 यज्ञवेदप्रमाणेन विधिवद्यष्टुमीप्सवः ॥ १
 कल्पयामासुरथ ते साधनानि हवींषि च ।
 भागार्हा देवताश्चैव यज्ञियं द्रव्यमेव च ॥ २
 ता वै रुद्रमजानन्त्यो याथातथ्येन देवताः ।
 नाकल्पयन्त देवस्य स्थाणोर्भागं नराधिप ॥ ३
 सोऽकल्प्यमाने भागे तु कृत्तिवासा मखेऽमरैः ।
 तपसा यज्ञमन्विच्छन्धनुरादौ ससर्ज ह ॥ ४
 लोकयज्ञः क्रियायज्ञो गृह्ययज्ञः सनातनः ।
 पञ्चभूतनृयज्ञश्च जज्ञे सर्वमिदं जगत् ॥ ५
 लोकयज्ञैर्नृयज्ञैश्च कपर्दी विदधे धनुः ।

धनुः सृष्टमभूत्तस्य षष्टिकिष्कुप्रमाणतः ॥ ६
 वपद्कारोऽभवज्ज्या तु धनुषस्तस्य भारत ।
 यज्ञाङ्गानि च चत्वारि तस्य संनहनेऽभवन् ॥ ७
 ततः क्रुद्धो महादेवस्तदुपादाय कार्मुकम् ।
 आजगामाथ तत्रैव यत्र देवाः समीजिरे ॥ ८
 तमात्तकार्मुकं दृष्ट्वा ब्रह्मचारिणमव्ययम् ।
 विव्यथे पृथिवी देवी पर्वताथ चकम्पिरे ॥ ९
 न ववौ पवनश्चैव नाग्निर्ज्ज्वाल वैधितः ।
 व्यभ्रमच्चापि संविभ्रं दिवि नक्षत्रमण्डलम् ॥ १०
 न बभौ भास्करश्चापि सोमः श्रीमुक्तमण्डलः ।
 तिमिरेणाकुलं सर्वमाकाशं चाभवद्द्रुतम् ॥ ११
 अभिभूतास्ततो देवा विषयान्न प्रजज्ञिरे ।

लोकयज्ञो लोकैषणा सर्वो मां साधुमेव जानात्विति वास-
 नारूपः । क्रियायज्ञः गर्भाधानादिसंस्काररूपः । गृह्ययज्ञः पत्नी-
 साध्याग्निहोत्रादिः । पञ्चभूतनृयज्ञः पञ्चभूतानां गुणैः शब्दादि-
 भिर्यां नृणां प्रीतिस्तद्वपः । विषयजं सुखमित्यर्थः । एतैरेव

चतुर्भिर्यज्ञैः सर्वं जगत्सृष्टम् ॥ ५ ॥ तत्र मध्यमयोः शास्त्रोक्त-
 योर्द्वययोर्नाशार्थं प्रथमचरमयज्ञाभ्यामीश्वरो धनुः कृतवान् ।
 किष्कुर्हस्तः ॥ ६ ॥ अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

न प्रत्यभाच्च यज्ञः स देवतास्त्रेसिरे तथा ॥ १२
 ततः स यज्ञं विव्याध रौद्रेण हृदि पत्रिणा ।
 अपक्रान्तस्ततो यज्ञो मृगो भूत्वा सपावकः ॥ १३
 स तु तेनैव रूपेण दिविस्थो वै व्यराजत ।
 अन्वीयमानो रुद्रेण युधिष्ठिर नभस्तले ॥ १४
 अपक्रान्ते ततो यज्ञे संज्ञा न प्रत्यभात्सुरान् ।
 नष्टसंज्ञेषु देवेषु न प्राज्ञायत किंचन ॥ १५
 त्र्यम्बकः सवितुर्वाहू भगस्य नयने तथा ।
 पूष्णश्च दशनान्कुद्धो धनुष्कोट्या व्यशातयत् ॥ १६
 प्राद्रवन्त ततो देवा यज्ञाङ्गानि च सर्वशः ।
 केचित्तत्रैव घूर्णन्तो गतासव इवाभवन् ॥ १७
 स तु विद्राव्य तत्सर्वं शितिकण्ठोऽवहस्य च ।
 अवष्टभ्य धनुष्कोटिं रुरोध विबुधांस्ततः ॥ १८
 ततो वागमैरुक्ता ज्यां तस्य धनुषोऽञ्छिनत् ।
 अथ तत्सहसा राजंश्छिन्नज्यं विस्फुरद्धनुः ॥ १९
 ततो विधनुषं देवा देवश्रेष्ठमुपागमन् ।
 शरणं सह यज्ञेन प्रसादं चाकरोत्प्रभुः ॥ २०
 ततः प्रसन्नो भगवान्प्रास्यत्कोपं जलाशये ।
 स जलं पावको भूत्वा शोषयत्यनिशं प्रभो ॥ २१
 भगस्य नयने चैव बाहू च सवितुस्तथा ।
 प्रादात्पूष्णश्च दशनान्पुनर्यज्ञांश्च पाण्डव ॥ २२
 ततः सुस्थमिदं सर्वं बभूव पुनरेव हि ।
 सर्वाणि च हवींष्यस्य देवा भागमकल्पयन् ॥ २३
 तस्मिन्कुद्धेऽभवत्सर्वमसुस्थं भुवनं प्रभो ।
 प्रसन्ने च पुनः सुस्थं जगद्भवति भारत ॥ २४
 ततस्ते निहताः सर्वे तव पुत्रा महारथाः ।
 अन्ये च बहवः शूराः पाञ्चालस्य पदानुगाः ॥ २५
 न तन्मनसि कर्तव्यं न च तद्रौणिना कृतम् ।
 महादेवप्रसादः स कुरु कार्यमनन्तरम् ॥ २६
 ॥ इति श्रीमन्महाभारते शतसाहस्रिकायां संहितायां वैयासिक्यां सौप्तिकपर्वणि ऐषीकपर्वणि अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

समाप्तं ऐषीकपर्व ॥ २ ॥ सौप्तिकपर्व च समाप्तम् ॥ १० ॥

अस्यानन्तरं स्त्रीपर्व भविष्यति
 तस्यायमाद्यः श्लोकः ।
 जनमेजय उवाच ।

हते दुर्योधने चैव हते सैन्ये च सर्वशः ।
 धृतराष्ट्रो महाराज श्रुत्वा किमकरोन्मुने ॥ १

इदं सौप्तिकपर्वं कुम्भघोणस्थेन टी. आर्. कृष्णाचार्येण टी. आर्. व्यासाचार्येण च मुंबय्यां
 निर्णयसागरमुद्रायन्त्रे मुद्रापितम् । शकाब्दाः १८२९ सन १९०७.

(289) L

AFTER THIS
PAGES ARE
BLANK.

SVI

Col-
N171212

Central Archaeological Library,
NEW DELHI.

9010

Call No. Sa & Km / Vya / R.V

Author— K. Vishwacharya, T.R.
Vyasacharya, T.R.

Title— Srīman Mahabharatam
Saupitika Parva X.

Borrower No.	Date of Issue	Date of Return

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI.

Please help us to keep the book
clean and moving.